

ortadoğu analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Mart 2023 • Cilt: 14 • Sayı: 123 • Fiyatı: ₺ 25

TÜRKİYE-SURİYE DEPREMİNİN BÖLGESEL VE İNSANİ SONUÇLARI

KYRYLL STURMAK

TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİNDE “AHDE VEFA”: DEPREM DİPLOMASİSİ

KAAN DEVECİOĞLU

KESİNTİYE UĞRAYAN EASTMED PROJESİ VE İSRAİL GAZINA İLİŞKİN ROTA TARTIŞMALARI

DR. SEHER BULUT

TÜRKİYE'DE VE ORTADOĞU'DA

DEPREM GERÇEKLIĞİ

www.orsam.org.tr

ORSAM RÖPORTAJ
AMİR EL-CERİDİ

ABDENNOUR TOUMI

AFET ZAMANLARINDA DİPLOMASİ:
TÜRKİYE-MISIR NORMALLEŞMESİ

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

RUSYA'NIN ORTADOĞU ÜLKELERİYLE
İLİŞKİLERİNDE ENERJİ BOYUTU

PROF. DR. OKTAY F. TANRISEVER

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmalarını okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Kesgin

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün

Prof. Dr. Mehmet Şahin

Prof. Dr. Meliha Altunışık

Prof. Dr. Tayyar Arı

Prof. Dr. Cengiz Tomar

Prof. Dr. Muhtinin Ataman

Prof. Dr. Mahir Nakip

Prof. Dr. Muhsin Kar

Prof. Dr. Kemal İnat

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Doç. Dr. Göktuğ Sönmez

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3

Çankaya / Ankara

Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara

Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 14, Sayı 123, Mart 2023

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 28 Şubat 2023

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayımıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2023 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

EBSCO
HOST

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

ORSAM Ailesi olarak, 6 Şubat 2023 Pazartesi günü yaşanan iki büyük depremle birlikte Kahramanmaraş ve 10 ilimizi etkileyen felakette hayatını kaybeden vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet, ailelerine başsağlığı, yaralılara ise acil şifalar diliyoruz. Bölgede yaşanan bu büyük felaketin açtığı yaraların bir an önce kapanmasını temenni ediyoruz.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki temel meseleleri ve güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizlerle ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 123. sayısıyla karşınızda olmaktan memnuniyet duyuyoruz. Bu sayıda ne yazık ki başta Türkiye'yi ve Suriye'yi etkilemiş ve büyüklüğü hasebiyle dünyayı bölgeye kilitlemiş olan felaketten yola çıkarak bu depremlere yönelik genel değerlendirmeleri dikkatinize sunmak temel çabamızı oluşturmaktadır. Bu kapsamda depremin bölgesel ve insani sonuçları yer almaktadır. Ayrıca Türkiye merkezli depremin bölgeye etkileri, Sahraaltı Afrika'da bugüne dek yaşanmış depremler ve Afrika ülkelerinin Türkiye'de yaşanan gelişmeler ışığında verdiği destekler ve deprem sonrası Mısır Dışişleri Bakanı Samih Şükri'nin Türkiye'yi ziyareti bağlamında Türkiye-Mısır normalleşmesi de değerlendirilmiştir.

Kapak konusunun yanı sıra bu sayımızda son dönem enerji meseleleri bağlamında Rusya'nın Orta-

doğu ülkeleriyle ilişkileri ve Rusya-İran rekabeti, enerji krizi yaşayan Avrupa'nın alternatif arayışları ve enerji güvenliği atılımlarına ilişkin analizleri bulabilirsiniz. Körfez bölgesinin sürdürülebilir enerji politikaları ve bölgenin enerji güvenliği konuları da ele alınmıştır. Öte yandan kesintiye uğrayan EASTMED Projesi ve İsrail gazına ilişkin rota tartışmaları ve Fas'ın içinde bulunduğu enerji krizi sebebiyle çözüm arayışları hakkındaki çalışmalara da ulaşabilirsiniz. Tüm bu değerlendirmelerin yanı sıra, Irak'ta yaşanan yeniden seçim sistemi tartışmaları da ele alınmıştır.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da şubat ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji, kapak konusuna ilişkili önemli bir figürün incelenmesi ve bölgedeki meselelere ilişkin önde gelen uzmanlarla yapılan mülakat bulunmaktadır. Röportaj kısmında İklim ve Çevre Bilimleri Uzmanı Tunuslu Amir el-Ceridi'nin yaşanan gelişmeler ışığında bölgeye dair kapsamlı analizlerinden faydalanabilirsiniz.

Biyografi/Tema kısmında ise Ortadoğu'da meydana gelen büyük depremler bağlamında bölgenin deprem geçmişine ilişkin önemli bilgileri okuyabilirsiniz.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Mart 2023 Cilt:14 Sayı:123

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

KAPAK DOSYASI

08 Afet Zamanlarında Diplomasi: Türkiye-Mısır Normalleşmesi / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

12 Pazartesi Sendromundan Pazartesi Acısına: Sahraaltı Afrika'da Depremler / Dr. Volkan İpek

16 Türkiye-Suriye Depreminin Bölgesel ve İnsani Sonuçları / Kyrill Sturmak

ENERJİ DOSYASI

30 Doğu Avrupa Enerji Krizinde Körfez Alternatifi ve Dizel Jeneratör Tehdidi / Doç. Dr. Burçe Akcan

34 Fas'ın Enerji Krizine Çözüm Arayışları: Yeşil Enerji Stratejisi / Dr. Hüsnü Taş Yetim

38 Ukrayna Savaşı Sonrası Artan İran-Rusya Enerji Rekabeti / Dr. İsmail Sarı

42 Kesintiye Uğrayan EASTMED Projesi ve İsrail Gazına İlişkin Rota Tartışmaları / Dr. Seher Bulut

46 Petrol Zenginliğinden Yenilenebilir Enerjiye: Körfez'de Sürdürülebilir Enerji Politikaları / Gökhan Erel

50 Avrupa'nın Enerji Güvenliği Bağlamında Libya-İtalyan ENI Anlaşması / Fuat Emir Şefkati

54 Körfez'in Enerji Güvenliğinde Yeni Alternatif: Temiz Enerji / Merve Zorlu

BÖLGESEL GELİŞMELER

58 Irak'ta Yeniden Seçim Sistemi Tartışmaları / Feyzullah Tuna Aygün

KAPAK DOSYASI

TÜRKİYE-AFRİKA
İLİŞKİLERİNDE "AHDE VEFA":
DEPREM DİPLOMASİSİ

Kaan Devecioğlu

20

RUSYA'NIN ORTADOğU ÜLKELERİYLE
İLİŞKİLERİNDE ENERJİ BOYUTU

Prof. Dr. Oktay F. Tanrısever

24

RÖPORTAJ

66

Abdenmour Toumi

Amir el-Ceridi:

MEVCUT DEPREMLER
ASLINDA GERÇEK
ULUSLARARASI
DAYANIŞMA
VESİLESİDİR

BİYOGRAFİ/TEMA

ORTADOĞU'DA MEYDANA GELEN BÜYÜK DEPREMLER

62

Zeynep Duran

08

12

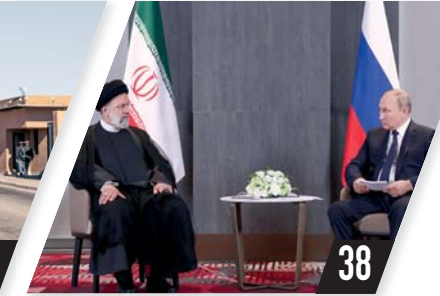
16

30

34

38

50

58

ISSN 1306-7541

9 771308 754001

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Şubat 2023

- Tunus'ta birçok siyasi parti-nin boykot ettiği erken genel seçimlerin kesin olmayan sonuçlarına göre yeni parlamento ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanı Kays Sa-id destekçisi isimlerden oluştu.
- Suriye'nin batısında Be-şar Esad rejimi güçleri-nin kontrolünde bulunan Akdeniz kıyısında petrol sızıntısı meydana geldiği belirtildi.
- Petrol İhrac Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ve OPEC dışı bazı üretici ülkelerden oluş-an OPEC+ grubu, 5 Ekim 2022'de aldığı "2023'ün so-nuna kadar üretimi günlük 2 milyon varil azaltma kararını" sürdüreceğini duyurdu.
- ABD'li siyasi ve güvenlik yetkililerinden oluşan heyetin, işgal altındaki Batı Şe-ria ve Doğu Kudüs'teki gerilimin düşürülmesi için İsrail ile Filistin arasında bugün ara buluculuk çalışmalarına başlayacağı duyuruldu.
- Terör örgütü PKK/YPG, Suriye'nin Haseke ilinde iş-galinde tuttuğu bölgelerde son 3 günde çoğu Arap 55 genci daha zorla silahlı kad-rosuna kattı.

2 Şubat 2023

- Tahran yönetimi, Azerbay-can'ın, İran'ın Hoy kentinde 28 Ocak'ta 5.8 büyüklü-ğünde meydana gelen depremde zarar görenler için yardım önerisini geri çevirdi.
- İran, Fordo bölgesindeki uranyum zenginleştirme tesisinde bildirilmemiş bir değişiklik yapıldığına dair Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından sunulan raporun doğru ol-madığını savundu.
- İsrail hükümeti, Filistin yö-netimi adına topladığı vergi gelirlerinden yaptığı kesinti-yi 2 katına çıkarma kararı aldı.
- İran, İsfahan kentinde bir askerî tesise insansız hava araçlarıyla düzenlenen saldırıdan İsrail'in sorumlu olduğunu, saldırıya yanıt verme hakkını saklı tuttu-ğunu açıkladı.

4 Şubat 2023

- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Fransa ile Hindis-tan'ın, "Üçlü İşbirliği Giriş-i-mi" adlı bir oluşum kurdu-ğu bildirildi.
- Dünya Bankası, su depo-lamasına ilişkin yayımla-dığı raporda, son 50 yılda dünya nüfusu iki katına çıkarken doğal su depo-lama hacminin 27 trilyon metreküp azaldığını bil-dirdi.

6 Şubat 2023

- 04.17'de Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi merkezli 7.7 büyüklüğünde bir deprem meydana geldi. Çevre il-lerden de şiddetli biçimde hissedilen depremin ar-dından saat 13.24'te Elbis-tan ilçesinde bölgede 7.6 büyüklüğünde bir deprem daha yaşandı. Depremler 10 ili ve Suriye'nin çeşitli bölgelerini etkilerken, Tür-kiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında en üst düzey alarm seviyesi olan "Seviye 4" alarm ilan edildi-ği duyuruldu.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cum-huriyeti (KKTC) tarafından Kahramanmaraş merkezli, 10 ili etkileyen 7.7 ve 7.6 bü-yüklüğündeki depremler nedeniyle sivil savunma uzmanları, arama kurtar-ma ekipleri ve aralarında doktorların da bulunduğu sağlık personeli Türkiye'ye hareket etti.
- Ülke liderleri Cumhurbaş-kanı Recep Tayyip Erdo-ğan'ı telefonla arayarak deprem dolayısıyla "geç-miş olsun" dileklerini ilet-ti. Çok sayıda ülke ve ulus-lararası kuruluş, Türkiye'ye destek ve başsağlığı me-sajları gönderdi.

7 Şubat 2023

- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) karargâhındaki bayraklar, Türkiye'deki Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle dayanışma sergilemek için yarıya indirildi.
- Cumhurbaşkanlığı Recep Tayyip Erdoğan, depremler sebebiyle 7 gün süreyle milli yas ilan edildiğini duyurdu. KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar da ana vatan Türkiye'nin acısını paylaşmak ve KKTC'nin dayanışmasını göstermek için milli yas ilan edildiğini açıkladı.
- Kosova Türkiye'deki depremler nedeniyle ulusal yas ilan etti.
- Somalî'den tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Somalîland'ın Las Anod kentinde askerler ile hükümet karşıtları arasında çıkan çatışmada yaklaşık 40 kişi hayatını kaybetti.
- Katar Dışişleri Bakanlığı, Kahramanmaraş merkezli depremlerin meydana geldiği ilk andan itibaren Türkiye ile koordinasyonun başladığını bildirdi.
- Dünyadan Türkiye ve Suriye'ye barınma, gıda ve lojistik desteği ve tıbbi destek sağlamak üzere hava yardım koridorları oluşturuldu. Pek çok ülke Türkiye'deki depremzedeler için yardım fonu oluşturdu.

8 Şubat 2023

- Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi Direktörü Dr. Hans Kluge, DSÖ'nün Türkiye ve Suriye'nin kuzeybatı bölgelerinde etkili olan iki büyük deprem sonrasında en yüksek seviye olan "3. Seviye Acil Durum" ilan ettiklerini duyurdu.

10 Şubat 2023

- Deprem bölgesinde arama kurtarma çalışmalarına ABD, Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, BAE, Bangladeş, Belarus, Birleşik Krallık, Bosna Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Cezayir, Çekya, Çin, El Salvador, Ermenistan, Estonya, Filistin, Finlandiya, Fransa, Güney Amerika, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, Hong Kong, Irak, İran, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Karadağ, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC, Kosova, Kuveyt, Libya, Litvanya, Lübnan, Macaristan, Malezya, Malta, Meksika, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Suudi Arabistan, Tacikistan, Tayvan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün, Venezuela ve Yunanistan'dan ekipler katıldı.

12 Şubat 2023

- Suriye'de, Maraş merkezli depremler nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı 3 bin 581'e yükseldi. Bab el-Hava Sınır Kapısı'nda, pazartesi gününden bu yana 1100 cenazenin teslim edildiği belirtildi.
- Tayvan Uzay Ajansı TASA, dünya yörüngesini iki günde bir turlayan uydunun 7, 9 ve 11 Şubat tarihlerinde Türkiye'nin üzerinden geçerken afet bölgesine odaklanarak detaylı gözlemler yaptığı belirtildi.

13 Şubat 2023

- BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayid el-Nahyan, Türkiye'ye gelerek Kahramanmaraş'ta depremin etkilediği bölgeleri ziyaret etti.
- NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Rusya'nın Ukrayna'ya baharda yeni bir büyük taarruz başlatacağı beklentisi hakkında, Rusya'nın cepheye binlerce ilave asker göndererek hâlihazırda bir taarruz başlattığını söyledi.
- Avrupa Parlamentosu (AP) Genel Kurulunda Türkiye ve Suriye'de Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından mevcut durum ve yardım çabalarıyla ilgili oturum düzenlendi.

14 Şubat 2023

- Türkiye, Kahramanmaraş merkezli, 10 ili etkileyen depremlerle ilgili Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyini bilgilendirdi.
- Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, ülkenin büyük bölümünü etkisi altına alan şiddetli yağışların neden olduğu sel ve su baskınları dolayısıyla ulusal afet durumu ilan edildi.
- İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, Çin'in Arap dünyası ile ilişkilerini yeni bir düzeye yükselttiği dönemde Pekin'e resmi ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret, geçen yılın sonunda Riyad'da düzenlenen Çin-Körfez İşbirliği Konseyi Zirvesi'nin ortak bildirisinde Basra Körfezi'nde egemenlik ihtilaflarına ilişkin İran'ın tepkisini çeken ifadelerin yer alması nedeniyle Tahran ve Pekin arasında yaşanan gerginliğin ardından ilk üst düzey temas oldu.

15 Şubat 2023

- BAE ulusal petrol şirketi ADNOC'un, Alman enerji şirketi RWE'ye ilk sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) sevkiyatını yaptığı bildirildi.
- İsrail güçleri işgal altındaki Batı Şeria'da düzenlediği baskınlarda 20 Filistinliyi gözaltına aldı.

16 Şubat 2023

- İsraili hava yolu şirketi Israir, ara verdiği Türkiye uçuşlarına Tel Aviv-İstanbul seferi ile yeniden başladı.

17 Şubat 2023

- Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) Avrupa Konferans Ligi Play-Off Turu ilk maçında Trabzonspor'un sahasında Basel'i konuk ettiği karşılaşmada bordo-mavili taraftarların, Türkiye'yi yasa boğan deprem felaketinde hayatını kaybedenleri anıp, yardıma koşan ülkelere teşekkür etmek için hazırladığı özel koreografi, yüreklerine dokundu.
- Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mariya Zaharova, Rusya ve İsrail arasında Ukrayna krizi konusunda ciddi görüş ayrılığı olduğunu ancak bunun başka alanlardaki iş birliği ve diyalogu engellemediğini söyledi.
- BM'de, "asrın felaketi" olarak nitelenen Kahramanmaraş merkezli depremler, bunun Türkiye ve Suriye'ye etkileri ile BM kuruluşlarının çalışmalarını ele alındı.
- Rus güvenlik şirketi Wagner mensubu paralı askerler, kendilerine artık mühimmat temin edilmediğini ileri sürerek Rusya Savunma Bakanlığından destek istedi.

18 Şubat 2023

- Suudi Arabistan'ın, Yemen'de elektrik sektörünün desteklenmesi için gönderdiği 75 bin ton akaryakıtın geçici başkent Aden'e ulaştığı belirtildi.
- BM tarafından yapılan acil yardım çağrısında bağışçılardan 1 milyar dolar kaynak talep edildi. En fazla kaynak ihtiyacını oluşturan sektörlerin başında acil barınma geliyor.

19 Şubat 2023

- İsrail'de Başbakan Binyamin Netanyahu'nun, yargının yetkilerini kısıtlayan yasa teklifi ve sağ politikalarına karşı çıkan on binlerce kişi, gösterilerin yedinci haftasında da sokaklara çıktı.
- Afrika Birliği (AfB), İsrail'in gözlemci ülke olarak birliğe üyeliğinin henüz kabul edilmediğini açıkladı.
- Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Faysal bin Ferhan, ülkesinin uzun zamandan bu yana uyandı bulunduğu İran'a ait insansız hava araçlarının (İHA) Rusya-Ukrayna savaşında kullanıldığını söyledi.

21 Şubat 2023

- İran'da son aylarda yükselişi dizginlenemeyen dolar ve euro ülke tarihinin en yüksek seviyesine çıktı.
- BM'ye bağlı kuruluşlar, Hatay'ın Defne ilçesi merkezli 6,4 büyüklüğündeki depremin ardından Türkiye ve Suriye'ye yönelik desteklerini sürdüreceklərini bildirdi.
- Rus hükümeti, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 19 ülkenin vatandaşlarına, otel rezervasyonuna bağlı olarak 6 aya kadar vize verebilecek.
- Filistin Esirler Cemiyeti, İsrail Ordusunun işgal altındaki Batı Şeria'da 27 Filistinliyi gözaltına aldığını duyurdu.

24 Şubat 2023

- Mısır'da merkez üssü Süveyş bölgesi olan 4,1 büyüklüğünde deprem meydana geldiği bildirildi.
- BAE, Barakah Nükleer Enerji Santrali'nde üçüncü reaktörün ticari faaliyete geçtiğini duyurdu.
- İran'ın, İsrail'in hava saldırılarına karşı Suriye'ye Khoradad 15 adlı hava savunma sistemi ve elektronik harp teçhizatı ihraç etme konusunda Beşar Esad rejimi ile anlaşığı bildirildi.
- Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi ile Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy, Ukrayna'da yaşanan son gelişmeleri ve küresel gıda güvenliğindeki krizi ele aldı.
- AB, 13 kişi ile aralarında PKK ve DHKP-C gibi 21 örgütün bulunduğu "terör listesini" değişiklik olmadan yeniden kabul etti.

27 Şubat 2023

- Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü, Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında dayanışma sergilemek ve taziyelerini iletmek amacıyla 10 yıldır aradan sonra Türkiye'yi ziyaret etti.
- İsraili bir sivil havacılık firması ilk kez, Umman-Suudi Arabistan hava sahasını kullandı.
- Afrika kıtasının petrol ve doğal gaz zengini ülkesi Nijerya'da yeni saha bulundu.
- AB, Tunus'ta 11 Şubat'ta başlayan siyasi gözaltı operasyonlarının ardından gelişmeleri endişeyle izlediklerini bildirdi.

22 Şubat 2023

- İran'ın güneybatısındaki Fars eyaletinde 5,5 büyüklüğünde deprem meydana geldi.
- Alman hükümeti İran'ın Berlin Büyükelçiliği'ndeki iki çalışanı "istenmeyen kişi" ilan etti. İran ise İngiltere'nin yaptırımlarına tepki olarak bu ülkenin Tahran maslahatgüzarını Dışişleri Bakanlığına çağırıldı.
- AP Milletvekilleri Sergey Lagodinsky ve Nacho Sanchez Amor, deprem bölgesini ziyaret ederek dayanışma mesajı paylaştı.

25 Şubat 2023

- Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülmedic Tebbun, ülkesinin savaş nedeniyle kapatılan Ukrayna'daki büyükelçiliğinin yeniden açılacağını açıkladı.
- Ürdün Ordusu, Suriye topraklarından gelen patlayıcı yüklü İHA'yı düşürdüğünü açıkladı.

28 Şubat 2023

- AFAD'dan yapılan açıklamaya göre, Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından 11 bin 20 artçı sarsıntı meydana geldi. Depremlerde can kaybı 45 bin 89'ya ulaştı.
- AB üyesi 11 ülke, nükleer enerji alanında daha fazla iş birliği yapmak konusunda anlaştı.
- Lübnan resmî haber ajansı NNA'nın 1961'den bu yana korunan arşivi çalındı.
- İsrail, işgal altındaki Batı Şeria'nın Eriha kentine giriş-çıkışlar ile bölgenin Ürdün'e açılan Kerame Sınır Kapısı'ndan geçişleri engelliyor.

AFET ZAMANLARINDA DİPLOMASİ: TÜRKİYE-MISIR NORMALLEŞMESİ

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCI

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Deprem felaketinin ardından birkaç gün içinde Katar Emiri Tamim bin Hamad el-Sani Türkiye'yi ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı oldu. Aynı zamanda deprem nedeniyle Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov, Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias, İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed ve ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken Türkiye'yi ve deprem bölgesini ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüştü.

”

Türkiye, tarihindeki en yıkıcı depremlerden birini 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli 7.7 şiddetindeki sarsıntıyla yaşadı. Bölgedeki 11 ili ciddi biçimde etkileyen bu trajik olayın ardından, enkaz altında kalanları kurtarmak için yerel ve uluslararası kurtarma ekiplerinin de desteğiyle büyük bir çaba sürdürüldü. İsrail'den Maca-

ristan'a, Hindistan'dan Cezayir'e birçok ülkeden kurtarma ekipleri yardıma koştu. Deprem bu ilk günlerinin dikkat çeken yönlerinden birisi de Türkiye merkezli artan diplomasi trafiğiydi. Deprem felaketinin ardından birkaç gün içinde Katar Emiri Tamim bin Hamad el-Sani Türkiye'yi ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı oldu. Aynı zamanda deprem nedeniyle Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov, Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias, İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed ve ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken Türkiye'yi ve deprem bölgesini ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüştü.

Bu çerçevede, büyük afet sonrasındaki diplomatik temaslardan en dikkat çekenini ise 27 Şubat'ta yaşandı. Mısır Dışişleri Bakanı Samih Şükri, Türkiye'yi ziyaret ederek, iki ülke arasında yaklaşık on yılın en üst düzey ziyaretini gerçekleştirdi. Ziyaret deprem sonrası Mısır'ın taziye dileklerinin çok ötesinde bir anlam barındırıyordu. Nitekim gerek Mısır gerekse de Türkiye'deki diplomatik çevreler ziyaretin olası siyasi sonuçlarına odaklandılar. Öyle ki Semih Şük-

ri'nin bu ziyareti ile Türkiye-Mısır ilişkilerinin geleceğine ilişkin uzun zamandır beklenen normalleşme için somut adımların atılmaya başlandığı yorumları dillendirildi. Bu durum aslında resmî söylemlerce de teyit edilmişti. İki dışişleri bakanının görüşmesinin ardından yaptığı açıklamada Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye'nin zor günlerden

geçtiği bir dönemde Mısır'ın ziyaretinin önemine vurgu yaparak, Mısır ve Türkiye'nin karşılıklı olarak birbirine ihtiyacı olduğunu ve aynı zamanda iki ülkenin liderlerinin de ilişkileri bir üst seviyeye taşıma konusunda mutabık ve istekli olduklarının altını çizdi. Ayrıca Çavuşoğlu, Mısır dışişleri bakanının ziyaretinin kısa süre

içinde iki cumhurbaşkanının görüşmesine de vesile olabileceğini belirtti.

MISIR-TÜRKİYE NORMALLEŞMESİNİN MOTİVASYONLARI

Arap halk hareketlerinin ardından Türkiye ve Mısır'ın bölgesel siyasete

yönelik tepkileri, iki ülke arasında gergin siyasi ilişkilerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesi, Libya'daki savaşın seyri ve Müslüman Kardeşler'e yönelik politikalar iki ülke ilişkilerindeki ana gerilim noktalarını oluşturmuştur. Ancak 2020 yılının sonlarında Ortadoğu'da başlayan Körfez bölgesi

odaklı normalleşme süreci, hızla tüm bölgeye yayılarak Türkiye-Mısır ilişkilerinde de bir ölçüde normalleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Ankara ve Kahire yönetimlerini normalleşme süreçlerinde hızlanmaya iten üç temel dinamikten bahsedilebilir.

“

Toplantı, bölgesel ve küresel anlamda Müslüman dünyanın, İslam dinine saldırılarla karşı karşıya kaldığı, İsrail'in Filistin üzerindeki haksız saldırılarını ve baskı politikalarını artırdığı ve bunun yanında Müslüman ülkeler arasında belirli meselelere dair görüş birliği sağlama amacının derinden hissedildiği bir dönemde gerçekleşmiştir.

”

Birinci nokta, her iki ülkenin de ilişkilerini ilerletme arzusunda

olan siyasi iradeye sahip olmasıdır. Hem Türkiye hem de Mısır, bölgesel güvenlik, ekonomik fırsatlar ve sosyo-kültürel konular açısından birbirlerinin önemini farkındadır. 200 milyona yakın toplam nüfusa sahip iki ülke olan Türkiye ve Mısır, Ortadoğu'nun bölgesel güçleri arasında yer almakta ve sahip oldukları engin kaynak ve potansiyel ile bölgenin en büyük ortaklıklarından birini oluşturabilecek potansiyelindedirler.

Siyasi ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde bile iki ülkenin ticari ve ekonomik ilişkilerini bir ölçüde sürdürmesinin en büyük nedenlerinden biri de budur. Öyle ki 2013'ten bu yana iki ülke diplomatik olarak maslahatgüzar seviyesinde temsile sahipken, bu durum ekonomik ve ticari ilişkileri sınırlı biçimde etkilemiştir. Benzer durum toplumsal etkileşimler bağlamında da görülmektedir. İki ülke

vatandaşlarının karşılıklı ziyaretleri, eğitim, sağlık, kültür ve turizm gibi alanlardaki etkileşimleri yoğun şekilde devam etmektedir.

İkinci nokta, her iki ülkenin de bölgesel normalleşme ikliminden faydalanması ve afet zamanlarında diplomasiyi canlı tutma arzusu içinde olmasıdır. Bölgedeki normalleşme ikliminin yanı sıra Türkiye dönem dönem sorunlu ilişkilere sahip olduğu Yunanistan, Ermenistan, Fransa ve İsrail gibi ülkelerle de ilişkilerini normalleştirme arayışındadır. Bu bağlamda Mısır'la ilişkilerini normalleştirerek Ankara'ya karşı olası bölgesel ve uluslararası ittifak oluşumlarının da önünün kesilmesi amaçlanmaktadır. Her ne kadar bu ülkeler topyekûn bir ittifak kurma potansiyelinden uzak olsalar da Türkiye tüm bu ülkelerle olan ilişkilerinde tansiyonu düşürerek yapıcı ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır.

“

İyileştirilmiş normalleşme durumunda Türkiye'deki şirketler ve Mısır'daki firmalar buldukları sektörlerdeki çalışmalarını daha da artıracak ve dolayısıyla bu süreç hem Mısır hem de Türkiye ekonomisine olumlu yansıtacaktır.

”

Bu noktada Ankara gerilimden ziyade çözüm odaklı bir stratejiyle diplomasi ve sürekli diyalog yolunu tercih etmekte, söz konusu ülkeleri de bu yaklaşıma davet etmektedir. Öte yandan bu tür bir yaklaşım özellikle Rusya-Ukrayna savaşını izleyen dönemde tüm bu aktörlerin çıkarına olabilecektir. Nitekim Mısır'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz ve Rusya-Ukrayna savaşının yol açtığı gıda ve enerji krizi sonrasında Kahire'nin bölgedeki ortaklarıyla yeniden güçlü iş birlikleri kurmasını rasyonel bir strateji hâline getirmektedir.

Üçüncü nokta, her iki ülkenin de diğeri için çok büyük bir pazara ve potansiyele sahip olmasıdır. İyileştirilmiş normalleşme durumunda Türkiye'deki şirketler ve Mısır'daki firmalar buldukları sektörlerdeki çalışmalarını daha da artıracak ve dolayısıyla bu süreç hem Mısır hem de Türkiye ekonomisine olumlu yansıtacaktır.

Ayrıca normalleşme durumunda, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun da ifade ettiği gibi iki ülke şirketlerinin deneyimlerini paylaşması ve bu ilişkilerin faydalarını daha kalıcı hâle getirmesi mümkün olabilir. Bu aşamada ilerleyecek bir nor-

malleşme hem Türkiye hem de Mısır halkı için son derece olumlu gelişmelerin habercisi olabilir. Bu bağlamda siyasi anlaşmazlıkların toplumsal kesimler üzerindeki etkisinin minimuma indirilmesinin Türkiye'nin Mısır'la normalleşme stratejisinin başlıca gerekçelerinden birisi olduğu söylenebilir. Türkiye ve Mısır ilişkilerinin geleceği konusunda iyimser olmak için daha birçok neden bulunmaktadır.

İKİLİ İLİŞKİLERİN GELECEĞİNE İLİŞKİN İHTİMALLER

Gelişmeler olumlu seyretmeye devam ederse önümüzdeki dönemde iki liderin başkentlerden birinde bir araya gelme ihtimali mümkün gözükmektedir. Liderlerin odaklanacağı üç temel konu, bozulmuş olan ilişkileri yeniden kurmak, bölgesel politikadaki farklılıkları ortadan kaldırmak ve küresel krizlerin çözümünde ortak politikalar izlemek olarak ifade edilebilir. Olası doğrudan görüşmede iki liderin Doğu Akdeniz, Libya, Afrika ve küresel aktörlerle ilişkiler gibi alanlara odaklanmaları muhtemel gözükmektedir. Aslında her iki ül-

kenin liderlerinin de bölge siyasetinde öne çıkan isimler olarak rollerini ve arzularını sınırlama lüksü yoktur. Onlarca yıldır Mısır, diplomatik, askerî ve kültürel açıdan muazzam yetenekleriyle Ortadoğu siyasi ve sosyal arenasında lider bir konuma sahip ülke olarak bilinmekteydi.

Türkiye ise iyi işleyen bir demokrasi ve kalkınma ajandasını öncelemiş müreffeh bir ülke olarak İslam dünyasının en başarılı örneklerinden birisini temsil etmektedir. Türkiye ayrıca son zamanlarda kendisini bölgesel ve küresel kriz alanlarına oyunun kurallarını değiştirecek yeteneğe sahip bir ülke olarak konumlandırmayı başarmış bu da Ankara'nın bölgesel bir güç rolü oynamasını sağlayan askerî bir güce dönüşmesinin önünü açmıştır. Sonuç olarak buradan hareketle hem Türkiye hem de Mısır'ın birbirlerinin bu potansiyelini görerek, çatışmadan çok iş birliğinin kendilerine fayda sağlayacağı sonucuna vardığı ve bu nedenle normalleşme sürecini daha fazla ötelemeden ele aldıkları söylenebilir. ■

PAZARTESİ SENDROMUNDAN PAZARTESİ ACISINA: **SAHRAALTI AFRİKA'DA DEPREMLER**

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

Uzmanlara göre Şehitkamil ve Ekinözü'ndeki depremlerden sonra Anadolu plakası Afrika plakasına doğru üç metre hareket etti. Anadolu plakasının Afrika plakasına doğru hareket etmesi aslında bir yuvaya dönüş hikâyesi sayılabildi. Anadolu topraklarının yer aldığı bu plaka 100 milyon yıl önce Afrika plakasının içindeydi yani aslında Anadolu Afrika'nın bir parçasıydı.

”

C

umartesi ve pazar gün-
lerinden oluşan hafta so-
nunun bitimine doğru

yeni haftanın başlangıcıyla ilgili hissedilen kaygılara pazartesi sendromu adı verilir. Genellikle pazar günü güneşin batışıyla başlayan bu sendrom bazen pazartesi öğleden sonraya kadar bile devam edebilir, çoğu zaman da pazartesi akşamı sona erer. Pazartesi sendromu çeşitli bunalımlar yaratabilir. Yeni haftaya başlamakla ilgili ortaya çıkan pazartesi sendromu 5 Şubat 2023 Pazar gününü 6 Şubat 2023 Pazartesi gününe bağlayan gece saat 4.17'de Gaziantep'in Şehitkamil ilçesinde yaşanan ve yaklaşık 100 saniye süren 7.8 büyüklüğündeki depremlerle pazartesi acısına dönüştü. Pazartesi acısı, ne yazık ki 6 Şubat 2023 tarihinde saat 13:20'de Kahramanmaraş'ın Ekinözü ilçesinde 7.5 büyüklüğünde meydana gelen ve 45 saniye süren ikinci depremde daha da büyüdü. İki deprem sonunda

Türkiye'deki 11 şehirden yaklaşık 45.000, Suriye'de ise 6.500 kişi hayatını kaybetti, 125.000 kişi de yaralandı. Cumhuriyet tarihinde en fazla kaybın yaşandığı doğal afet sayılan 2023 Şehitkamil ve Ekinözü depremleri yaklaşık 6.500 binanın da yıkılmasına neden oldu.

ANADOLU VE AFRIKA KITASI ETKİLEŞİMİ

Uzmanlara göre Şehitkamil ve Ekinözü'ndeki depremlerden sonra Anadolu plakası Afrika plakasına doğru üç metre hareket etti. Anadolu plakasının Afrika plakasına doğru hareket etmesi aslında bir yuvaya dönüş hikâyesi sayılabilirdi. Anadolu topraklarının yer aldığı bu plaka 100 milyon yıl önce Afrika plakasının içindeydi yani aslında Anadolu Afrika'nın bir parçasıydı. Plakanın

Afrika'dan kopup şimdiki yerine gelmesi 50 milyon yıl aldı. 50 milyon yıl önce Anadolu ve Afrika Akdeniz tarafından net olarak ayrılmışken, 25 milyon yıl önce Arap Yarımadası'nı barındıran alt plaka Suriye, İsrail, Ürdün, Irak ve İran alt plakasını iterek Anadolu'nun ve Afrika'nın arasında bir kara bağlantısı oluşturdu. Orijin olarak Afrika'nın bir parçası sayılan Anadolu'daki 2023 depremi doğal olarak yine orijin olarak Afrika'da yaşanmış depremlere örnek oluşturabilir.

“

Sahraaltı Afrika'da 1884 yılından 2022 yılına kadar olan süreçte ilk deprem 1913 yılında Eritre'de yaşandı. 6.3 şiddetindeki bu depremde 18 kişi hayatını kaybetti ve 100 kişi yaralandı. Ülkedeki ikinci deprem 1915 yılında 5.8 şiddetinde olurken 24 kişi hayatını kaybetti, 72 kişi de yaralandı. Bu iki depreme ek olarak 1921 yılında yaşanan 6.1 şiddetindeki üçüncü depremde ise hayatını kaybeden ya da yaralanan olmadı.

”

Kıtadaki depremler bilimsel olarak 1884 yılında ölçülmeye başlandı ve o yıldan 2022 yılına kadar toplam 11 ülkede 45 deprem meydana geldi. Bu depremlerin en büyüğü 2006 yılında 7.0 şiddetinde Mozambik'te, en hafifi 2017 yılında 4.4 şiddetinde Tanzanya'da yaşandı. En çok ölü 1983 yılında Gine'de 6.3 büyüklüğündeki depremde, en çok yaralı ise 1966 yılında Ruanda'da 6.8 şiddetindeki depremde görüldü. En çok deprem 10 kereyle

Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, en az deprem ise bir kereyle Gine'de ve Mozambik'te yaşandı.

SAHRAALTI AFRIKA'DA DEPREMLER TARİHİ VE ETKİLERİ

Sahraaltı Afrika'da 1884 yılından 2022 yılına kadar olan süreçte ilk deprem 1913 yılında Eritre'de yaşandı. 6.3 şiddetindeki bu depremde 18 kişi hayatını kaybetti ve 100 kişi yaralandı. Ülkedeki ikinci deprem 1915 yılında 5.8 şiddetinde olurken 24 kişi hayatını kaybetti, 72 kişi de yaralandı. Bu iki depreme ek olarak 1921 yılında yaşanan 6.1 şiddetindeki üçüncü depremde ise hayatını kaybeden ya da yaralanan olmadı. Bu üç deprem o dönem İtalyanlar tarafından yönetilen ülkedeki güçlü mühendislik becerisinin sonucu binalar sayesinde beklenenden daha hafif şekilde atlatıldı. 1880 yılında ülkeye giren İtalyanların yaptıkları binalar günümüzde başkent Asmara'da neredeyse kusursuz şekilde görülebilir. Bu binalar 2011 yılındaki deprem sonucu Kızıldeniz'in dibinde patlayan Nabro stratovolkanının yarattığı depremde bile yıkılmadı ancak Nabro stra-

tovolkanının patlaması sonucu oluşan tsunamide 7 kişi öldü, 31 kişi yaralandı. 1921 yılında yaşanan bir deprem de Etiyopya'daydı. 5.9 şiddetindeki bu depremin sonucunda 118 kişi öldü, 242 kişi yaralandı. Eritre ve Etiyopya'daki 1921 depremlerinden sonra Sahraaltı Afrika'da 1952 yılında Botsvana'da 6.7 şiddetinde 18 kişiyi öldüren depreme kadar başka deprem yaşanmadı.

Bunun yanında 1960'lı yıllar Sahraaltı Afrika için tam bir deprem dönemi idi. 1960 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde sırayla 6.3 ve 6.5 şiddetli iki deprem meydana geldi ancak ölen olmadı. 1961 yılında Etiyopya'da 6.5 şiddetindeki depremde 38 kişi öldü, yaklaşık 1000 kişi yaralandı. 1964 yılında Tanzanya'daki 6.0 şiddetindeki depremde 1 kişi öldü, 1 kişi yaralandı. 1966 yılında önce Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki 6.8 şiddetindeki depremde 157 kişi öldü, 498 kişi yaralandı, sonrasında ise Ruanda'daki 6.8 şiddetindeki depremde 57 kişi öldü, 219 kişi yaralandı. 1960'lı yıllardaki deprem dalgası 1969 yılında Etiyopya'daki 6.2 şiddetindeki depremde 40 kişinin ölümüne 160 ki-

şinin de yaralanmasıyla sona erdi. 1973 yılında Etiyopya'daki 5.9 şiddetinde çıkan ve ölenin ya da yaralananın olmadığı depremin ardından 1983 yılında Gine'de 6.3 şiddetinde görülen ve 300 kişinin ölüp 1500 kişinin yaralandığı deprem Sahraaltı Afrika'daki ikinci sonuçları en ağır olandı. 1989 yılında Malavi'de 6.3 şiddetindeki depremde ise 9 kişi öldü, 100 kişi de yaralandı. Bu depremi, 1992 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 6,4 şiddetli olup 8 kişinin ölümüyle ve 137 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan deprem izledi. Tıpkı 1960'lı yıllar gibi 2000'li yıllarda da Sahraaltı Afrika çok fazla deprem gördü. 2000 yılındaki 6,5 şiddetindeki Tanzanya depreminde kimse ölmeseyse de 6 kişi yaralandı, 2002 yılındaki 5,5 şiddetindeki yine Tanzanya depreminde 2 kişi öldü 300 kişi yaralandı, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 6,2 şiddetindeki depremde 2 kişi öldü ama yaralanan olmadı. 2005 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki 6,8 şiddetindeki depremde 6 kişi, 2008 yılındaki 5,9 şiddetindeki depremde ise 44 kişi hayatını kaybetti. 2006 yılında Mozambik'te Sahraaltı Afrika'da bugüne kadar görülmüş en şiddetli deprem yaşandı. 7,0 şiddetindeki depremde 4 kişi öldü, 36 kişi yaralandı. 2009 yılında Malavi halkı 13 gün içinde toplam dört deprem gördü. Ülke 6 Aralık tarihinde 5,8 şiddetli, 9 Aralık tarihinde 5,9 şiddetli, 13 Aralık tarihinde 5,4 şiddetli, 19 Aralık tarihinde ise 6,0 şiddetli dört deprem yaşadı. Bu depremlerin sonunda 4 kişi öldü, 82 kişi yaralandı.

Sahraaltı Afrika ülkeleri 2010'lu yılları da depremlerle geçirdi. 2010

yılında 5,1 şiddetindeki Etiyopya'daki depremde 238 kişi öldü. 2015 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki 5,8 şiddetindeki deprem 3 kişiyi öldürüp 30 kişiyi yaraladı. 2016 yılından 2019 yılına kadar olan süreçte de Tanzanya üç deprem yaşadı. 2016 yılındaki 5,9 şiddetindeki depremde 23 kişi öldü, 252 kişi yaralandı. 2017 yılındaki 4,4 şiddetindeki depremde 1 kişi öldü, 18 kişi yaralandı. 2019 yılındaki 5,5 şiddetindeki depremde de 1 kişi öldü, 25 kişi yaralandı. Bu depremleri 2021 yılında Tanzanya'daki 4,8 şiddetli ve sadece bir kişiyi yaralayan deprem ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde biri 5 şiddetli ve 2 kişinin ölümüyle ve 10 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan deprem ve yine aynı yıl 4,7 şiddetli ve 1 kişinin ölümüyle sonuçlanan deprem izledi. 2022 yılında Sahraaltı Afrika'da herhangi bir deprem olmazken 2023 yılındaki günlerde en son deprem Tanzanya'da 17 Şubat tarihinde 4,3 şiddetinde görüldü. Bu depremde ise herhangi bir can kaybı ya da yaralanma yaşanmadı.

Sahraaltı Afrika gibi bölgelerde betonun şehir merkezleri dışında çok fazla kullanılmaması depremde avantajken, Hatay ve Kahramanmaraş'taki binalarda kullanılan betonun kalitesizliği pek çok insanın ölümüne neden oldu. Pazartesi sendromları, umarız ki bir daha hiçbir ülkede yerini pazartesi acılarına bırakmaz.

100 milyon yıl önce Anadolu'yu da içinde barındıran Afrika Kıtası'ndaki depremler yoğun olarak 1960'lı ve 2000'li yıllarda görüldü. 1884 ile 2023 arasındaki 35 depremde ortalama 6,3 şiddetindeki depremlerde ortalama 38 kişi hayatını kaybetti, 59 kişi de yaralandı.

Bu depremlerin çoğunun deniz açıklarında olması, özellikle 1960'lı yıllarda kırsal bölgede tek katlı çok fazla ev bulunması, evlerin betondan yerine kireçten, çamurdan ya da samandan yapılması, Afrika Kıtası'ndaki fay hatlarının Kuzey Afrika'daki Mısır'dan başlayıp bir hatla Doğu Afrika'dan Güney Afrika'ya inmesi gibi etkenlerle Tanzanya, Ruanda, Mozambik, Eritre, Botsvana ve Etiyopya gibi Doğu Afrika ülkelerini kapsadı. Bunların dışında fay hattı geçmemesine rağmen Batı Afrika'daki Gine'de 6,3 şiddetinde bir depremin olması da ilginçti. Büyük olasılıkla bu depremi meydana getiren Gine'nin de bir kıyısının bulunduğu Atlantik Okyanusu'ndaki tektonik hareketlerdi. Her nerede olursa olsun, depremler bize gösterdi ki yerleşim yerlerinde kullanılan betonun kalitesi o yerleşim yerlerinde yaşayan insanların hayatlarını büyük oranda etkilemekteydi. Sahraaltı Afrika gibi bölgelerde betonun şehir merkezleri dışında çok fazla kullanılmaması depremde avantajken, Hatay ve Kahramanmaraş'taki binalarda kullanılan betonun kalitesizliği pek çok insanın ölümüne neden oldu. Pazartesi sendromları, umarız ki bir daha hiçbir ülkede yerini pazartesi acılarına bırakmaz. ■

TÜRKİYE-SURİYE DEPREMİNİN BÖLGESEL VE İNSANİ SONUÇLARI

KYRYLL STURMAK

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

Her şeyden önce, deprem günü Türk tarihinde şüphesiz 21. yüzyılın en kara günlerinden biri olarak kalacaktır. Enkaz altında 45 bini aşkın insan hayatının kaybetmesinin yanı sıra bu ender görülen felaket ciddi bir ekonomik-sosyolojik hasara da yol açmıştır. Buna rağmen, trajediden iki hafta sonra bile arama çalışmaları devam etmiş, hatta binaların çökmesinden 300 saat sonra insanları sağ kurtarma durumları dahi olmuştur.

”

6 Şubat 2023 Pazartesi günü, modern Türkiye ve Suriye tarihinin en trajik olaylarından biri yaşanmıştır. Bu ülkeler, son yüzyılın en şiddetlisi olan 7.7 büyüklüğündeki depremin iki dalgasını yaşamıştır. On binlerce hayata mal olan bu afetin yıkım ve tahmini sonuçları, ülke çapındaki panik ve şokun ilk günlerinde nesnel değerlendirilemezken, geçen

ilk haftalar içinde çeşitli uluslararası gözlemciler felaketin ölçeğiyle ilgili endişe verici sinyaller vermeye başlamışlardır. Şu ana kadar, birbirleriyle ilişkili ve sistemik bir karaktere sahip olan depremlerin ciddi bölgesel yansımaları olduğunu söylemek mümkündür. Bu yazıda Türkiye ve Suriye’de mey-

dana gelen depremlerin yol açtığı krizin olası insani sonuçlarının analizi sunulacaktır.

TÜRKİYE’DE MİLLÎ FELAKET VE ÇOK BOYUTLU ÇABALAR

Her şeyden önce, deprem günü Türk tarihinde şüphesiz 21. yüz-

yılın en kara günlerinden biri olarak kalacaktır. Enkaz altında 45 bini aşkın insan hayatının kaybetmesinin yanı sıra bu ender görülen felaket ciddi bir ekonomik-sosyolojik hasara da yol açmıştır. Buna rağmen, trajediden iki hafta sonra bile arama çalışmaları devam etmiş, hatta binaların çökmesinden

300 saat sonra insanları sağ kurtarma durumları dahi olmuştur. Büyük depremlerden en çok etkilenen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adıyaman, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya, Adana ve Elâzığ illerinde olağanüstü hâl ilan edilmiş ve böl-

geye Türk yetkililerinin yanı sıra dünyanın dört tarafından düzinelere ülke, arama kurtarma ekip-lerini göndermiştir.

Aynı zamanda Türkiye bu büyük yıkımın ardından, etkisi gelecek aylarda hissedilebilecek bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan ilki ve en bariz olanı, depremden doğrudan etkilenen vatandaşların çok boyutlu ihtiyaçlarıdır. Birleşmiş Milletlerin (BM) tahminlerine göre, 13,5 milyondan fazla insan afetten doğrudan etkilenmiş ve pek çok insan evini kaybetmiştir. Söz konusu insanlardan bazıları, ülkenin iç göçmenleri hâline gelip Anadolu'nun daha sağlam ve güvenli yörelerine yönelmektedir. İç göç sorunu ve tıbbi yardım sağlanmasına ek olarak hükümetin, yeraltı sarsıntılar nedeniyle birçok kara-demir yolu taşımacılığı iletişimi yok olduğundan veya önemli ölçüde zarar görmesinden dolayı iletişim yollarını eski haline getirmesi gerekmektedir. Örneğin; Hatay Havaalanı, il, ilçe ve köy hastanelerinin ve hatta Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) binasının yıkılması, trajedinin ilk günlerinde mağdurlara hızlı yardım edilmesinde bazı sorunlara yol açmıştır.

Yolların kalitesindeki keskin bozulma, sadece etkilenen bölgelere gıda, ilaç ve kalın giysi dağıtımını değil aynı zamanda altyapı sorununu da içeren geniş kapsamlı iletişim problemine yol açmaktadır. Mesela, yerel nüfuslara göre, akan içme suyu ve tuvaletlerin olmaması depremden etkilenenlerin zaten zor olan günlük yaşamını ve hijyenik koşullarını daha da karmaşık hâle getirmektedir. Bazı yerlerde,

patlamış kanalizasyon borularının kokusu ek hijyenik, ekonomik ve güvenlik tehlikeleri oluşturabilmektedir. Bazı insani yardım kuruluşları uzmanları, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve stratejik öneme sahip olan yöresel nehir, rezervuar ve baraj sularının kirlenmesi durumunda bazı salgın durumlarının oluşabileceğine dikkat çekmektedir.

Üstelik, söz konusu felaket sonrasında oluşan yıkım, iletişim sorunları ve bazı içme suyu problemleri yerel sıkıntılara yol açsa da Türkiye'deki devlet kurumları/görevlileri ve sivil toplum kuruluşları (STK) erken dönemde yaşanan bazı sorunların ve şokun ardından deprem bölgesindeki yaraları sarmak amacıyla çalışmaları yoğunlaştırmıştır. BM ihtisas kuruluşlarına göre deprem bölgelerinde oluşması ihtimal gıda yetersizliğine karşı hem yerel hem de uluslararası aktörler iş birliği hâlinde etkili adımlar atmıştır. Bu bağlamda, dünyanın yaklaşık 100 ülkesi, Türk vatandaşlarına insani yardım sağlamada bulunmuştur. Küresel düzeyde büyük insani bağışçılardan biri olan Türkiye, olası planlanmış yurt dışı projelerini yeniden gözden geçirme ve deprem nedeniyle bu defa kendi vatandaşlarının acil ihtiyaçlarına yönelme durumuyla karşılaşacaktır. Bugün Türkiye, Ortadoğu mültecilerinin kilit ev sahibi ülkelerinden biridir ancak sınır ülkelerindeki çeşitli savaş ve krizlere ek olarak yaşanan depremler, Türkiye'nin göç politikasında zaten bir süredir tartışılan bazı değişikliklere yol açabilir. Örneğin, yabancı göçmenlere millî desteğin kısmen azaltıl-

ması olasıdır. Böyle bir adım, Suriye başta olmak üzere bölgesel insani durumu önemli ölçüde etkileme potansiyele sahiptir.

SURİYE'DE DEPREM SONRASINI DERİNLEŞEN KRİZ

Temelinde Suriye depremleri, daha küçük coğrafi alanı kapsamına rağmen, Türkiye'dekinden daha az bir felaket yaşanmamıştır. Buradaki durum, ülkenin 2011'den beri uzun süreli iç savaş hâlinde bulunması ve 2015'ten beri çeşitli bölgelerinde aktif çatışmalar ve dış müdahaleler yürütmesi gerçeğiyle daha da karmaşıklaşmaktadır. Merkezî hükümetin depremlerden en çok zarar gören kuzey vilayetleri üzerindeki siyasi ve idari etkisi oldukça kısıtlıdır; Şam fiilen bu yörelerin geniş bir kısmını senelerce kontrol edememektedir. Bu sebeple, Suriye'deki depremin sonuçlarının yeterli değerlendirilmesini yapmak Türkiye'deki gibi devlet

otoritesi ve etkili mekanizmalar olmadığı için oldukça zordur. Şam hükümetinin İdlib vilayetine ve ülkenin kuzeybatısındaki diğer illere uluslararası insani yardım gönderilmesine bazı anlaşmazlıklar sonrasında onay verdiği bilinmektedir. Sonrasında bu yörelerde geniş sınırlı arama-kurtarma operasyonları yapılmıştır. Böyle bir gecikme ve diğer engellerin temel nedeni, Beşar Esad rejimine yönelik uluslararası yaptırımlar, Esad rejiminin politikaları ve farklı ülkelerin Suriye ihtilafına ilişkin tutumlarıdır. Tam siyasi farklılıklar nedeniyle bazı Batılı devletler Suriye'ye arama misyonu göndermemeye karar vermiş; ülkede konuşlu Esad yanlısı güçler ve BM kontenjanları kurtarmanın ana yükünü kendileri üstlenmiştir. Suriye politikacılarına ve BM sözcülerine göre, kurtarma ekiplerine ve zarar gören nüfusa acil gereken nitelikli ekipman, yiyecek ve giyecek konusunda bariz bir eksiklik söz konusudur.

Genel olarak, Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kuzeybatı bölgeleri, birçok kişinin yıllardır savaştan kaçtığı bir yerdir. Aralıksız bombardıman ve bölge mücadelesi, burayı soğuk, ısıtılmayan ve üstelik gıda kıtlığı yaşayan bir yöreye dönüştürmüştür. Suriye'nin yıkılan altyapısı, son aylarda binlerce insanın kolera hastalığına yakalanmasına ve savaştan zarar gören hastanelerde onlara tıbbi bakım sağlayacak hekimlerin ve gerekli ilaçların olmamasına yol açmıştır. İç savaşın sonuçları, toparlanamayan ve Şam'ın kontrolündeki bölgelerin ihtiyaçlarını zar zor karşılayabilen millî ekonomide de göze çarpmaktadır. Uluslararası gözlemcilerle göre deprem bölgelerinde bulunan Suriyelilerin çoğu çadırlarda yaşamını sürdürmektedir. Büyük şehirlerde bile sınırlı miktarda sağlanan elektrik ve temiz içme suyunun eksikliği söz konusudur. Ayrıca, geçen yıl Suriye'de 60 binden fazla vatandaşı etkileyen bir kolera salgını yaşanmıştır. Bu yıl ise zaten zor olan insani koşulların kötüleşmesi yeni salgınlara yol açabilir. Böyle bir kaos ortamında, büyük depremin ilk günlerinde yüzlerce yağmalama vakası bildirilmiş ve bu olaylara katılanlar, Suriye polisi tarafından derhâl gözaltına alınmıştır. BBC muhabirlerinin hazırladığı rapora göre, deprem sonucunda Suriye-Türkiye sınırındaki bazı hapishaneler yıkılmış ve böylelikle içinde bulunan bazı terör örgütü Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) mensubu kaçabilmiştir. Yaşanan olay, diğer sosyal-ekonomik sorunlar ve siyasi merkezin zayıflığıyla birleşince, bölgedeki güvenlik durumunun kötüleşmesine ve yeni tehditlerin

ortaya çıkmasına yol açabilir. Hatta İŞİD'in Suriye'de yeniden etkisini artırma kaygıları dillendirilmektedir.

“
Uluslararası Para Fonu (IMF) uzmanları, koronavirüs pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşının sonuçları, küresel enerji ve gıda krizine bakmaksızın Türkiye ekonomisinin hızlı şekilde toparlanacağını öngörmektedir. Suriye ile ilgili varsayımlar ise daha kötümser imaja sahiptir ve bir dizi iç ve dış sorun nedeniyle ülkenin yakın gelecekteki ekonomik iyileşmesinin olasılığı düşüktür.

”
Ülkeye verilen sınırlı uluslararası yardımın yanında, Kuzey Suriye ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle yardımların bölgeye ulaşması zorlaşmaktadır. Diğer koridorlar konusunda uluslararası siyasi mutabakat sağlanamaması nedeniyle insani yardımın ülkeye ulaştırılması için esasen tek yol budur. Örneğin, Suriye'nin müttefiki olan Kremlin, bu koridor mekanizmasının yasallığını uzun süredir tartışmaktadır. Ayrıca koridor, trajedi sırasında da önemli ölçüde zarar görmüş ve verimi epeyce azalmıştır. Kısacası, Suriye meselesi zaten “mevcut felaket içinde bir felaket” veya “acil durum içinde bir acil durum” olarak adlandırılmaktadır. Bu toprak, sonu bulmayan uluslararası anlaşmazlıkların ve yerel çatışmaların alanı olmaya devam etmektedir. Buradan hareketle anlaşma eksikliği, eli kulağında olan büyük ölçekli

insani felaketin üstesinden gelinmesine olumlu katkıda bulunmaktan uzaktır. Sonuç olarak Türkiye ve Suriye'de meydana gelen iki deprem, Anadolu levhasını neredeyse 3 metre kaydırmıştır. Bu durum nüfusa, devletin işleyiş mekanizmalarına ve ekosisteme ciddi zarar verip zincir sonuçlara uğramıştır. Felaketten birkaç gün sonra Türkiye-Suriye sınırındaki nehir su seviyesi yükselerek bazı su taşmalarına yol açmıştır. Sismologlara göre ise sarsıntılar kısa sürede diğer bölgelerde de tekrarlanabilir. Ancak Uluslararası Para Fonu (IMF) uzmanları, koronavirüs pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşının sonuçları, küresel enerji ve gıda krizine bakmaksızın Türkiye ekonomisinin hızlı şekilde toparlanacağını öngörmektedir. Suriye ile ilgili varsayımlar ise daha kötümser imaja sahiptir ve bir dizi iç ve dış sorun nedeniyle ülkenin yakın gelecekteki ekonomik iyileşmesinin olasılığı düşüktür. Tüm bunlar, her iki ülkenin politikasını etkileyecek olan ciddi insani ve jeopolitik imtihanların eşliğine yol açması muhtemeldir. Aynı zamanda, yaşanmakta olan trajedinin boyutu ve etkisi göz önüne alındığında, birçok ülke siyasi anlaşmazlıklara rağmen güçlerini birleştirip büyük depremden etkilenen bölgelere mümkün olan her türlü yardımı göndererek kişisel zorlukların üstesinden gelmişlerdir. Diğer ifadeyle bu felaketin etkileri, uzun süre incelenip uzmanlarca analiz edilecek ve siyasetçilerce netleştirilecektir fakat yaklaşan özellikle Suriye kaynaklı süren bölgesel insani kriz yalnızca iyi koordineli uluslararası çabalarla aşılabılır. ■

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİNDE “AHDE VEFA”: DEPREM DİPLOMASİSİ

“

Merkez üssü Kahramanmaraş olan ve 10 ili etkileyen 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremlerin ardından Afrika da dâhil olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarından ülkeler Türkiye'nin yaralarının sarılması için seferber olmuştur. Bu “ahde vefa”, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından son 30 yıldır uygulanan insani yardımların ve bilhassa son 15 yılda “insani diplomasi” kavramıyla kurumsallaşan dış politika uygulamasının belirgin bir sonucudur.

”

KAAN DEVECİOĞLU

Uzman ORSAM

Türkiye, dünya coğrafyasında yaşanan felaketlerin hemen hemen hepsinde kamu ve sivil unsurlarıyla ilk yardıma koşan ülkelerden olmuştur. Merkez üssü Kahramanmaraş olan ve 10 ili etkileyen 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremlerin ardından Afrika da dâhil olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarından ülkeler Türkiye'nin

yaralarının sarılması için seferber olmuştur. Bu “ahde vefa”, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından son 30 yıldır uygulanan insani yardımların ve bilhassa son 15 yılda “insani diplomasi” kavramıyla kurumsallaşan dış politika uygulamasının belirgin bir sonucudur. Bu bağlamda Türkiye, son yıllarda dünyanın farklı coğrafyalarında gerçekleştirdiği insani diplomasi faaliyetleriyle taklit edilmesi gerektiği vurgulanan bir “insani aktör” olarak da tanımlanmıştır. Şüphesiz Türkiye'nin

dünya siyasetindeki insani diplomasi uygulamalarının bu tanım-lama bağlamında dikkat çeken örneklerinin pek çoğu da Afrika ülkelerindeki kamu ve sivil aktörleriyle gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Bu anlamda Afrika ülkeleri de tarihsel süreçte Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi bugün de Türkiye'nin zor döneminde imkânları dâhilinde destek olmuştur.

TÜRKİYE'NİN AFRIKA'YA İNSANİ DİPLOMASİ YAKLAŞIMI

İnsani diplomasi yaklaşımı bağlamında incelendiğinde Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağıldığı ve uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya evrildiği 1990'lı yıllarla birlikte Afrika'dan Orta Asya'ya, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya yayılan geniş bir pers-

pektifle kadim Türk nüfuz alanlarına yönelik yeni bir siyasi süreç ortaya koymuştur. Bu düşünce 1998 yılında ortaya konan Afrika ve Latin Amerika açılım stratejileriyle somut hâle gelmiş; karşılıklı üst düzey ziyaretlerde imzalanan anlaşmalarla kurumsal temele oturtulmuştur. Söz konusu politikaların Türk dış politikasında görünür hâle gelmesiyle

Türkiye, çatışmalarda arabuluculuk, insani ve kalkınma yardımlarıyla uluslararası sistemde daha görünür hâle gelmiştir. Bu çerçevede Türk dış politikası yapıcılarını uluslararası ilişkiler sisteminin değişim ve dönüşüm sürecine girdiği son yıllarda, konjonktürel gelişmeler nezdinde millî değerlerini temel alan ve “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” temel ilkesini hayata taşıyan “girişimci ve insani” dış politika stratejisi yürütmektedir.

Türkiye, insani faaliyetler bütününe kapsayan bu geniş perspektifini teorik anlamda idealizm ve realizm dengeleriyle ortak bir paydada buluşturmayı hedeflemektedir. Türkiye idealist bir yaklaşım ortaya koymanın yanı sıra; insani diplomasi faaliyetleriyle millî çıkarlarını normatif seviyeye taşımanın gayreti içerisindedir.

Türkiye'nin insani diplomasi anlayışı vicdan ve güç arasındaki dengeyi ifade eden, devletin temel değerlerini ve çıkarlarını içselleştiren, insan odaklı bir dış politika yaklaşımıdır. Buradan hareketle Türkiye, insani faaliyetler bütününe kapsayan bu geniş perspektifini teorik anlamda idealizm ve realizm dengeleriyle ortak bir paydada buluşturmayı hedeflemektedir. Türkiye idealist bir yaklaşım ortaya koymanın yanı sıra; insani diplomasi faaliyetleriyle millî çıkarlarını normatif seviyeye taşımanın gayreti içerisindedir. Gönül coğrafyaları kapsamında çerçevesi çizilen Türkiye'nin insani diplomasi

perspektifi, Afrika'da artan “insani aktör” kimliğinin bir yansımasıdır. Nitekim Türkiye'nin Afrika kıtasındaki insani aktör pozisyonu, diğer aktörlerin güvenlik ve ticaret odaklı perspektiflerinin ötesinde ilerleyen bir özgünlüğe sahiptir.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik insani diplomasi yaklaşımında devletin maddi kabiliyetleri, hedef ülkeyle münasebetlerinin seviyesine göre değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye, Afrika'daki açlık, kuraklık, kıtlık ve salgın hastalıklar gibi sorunların giderilmesi amacıyla ayni ve nakdî olarak insani ve kalkınma yardımları gerçekleştirmiştir. Örneğin Türkiye, Sudan'ın Darfur eyaletinde yaşanan iç savaşın ardından meydana gelen insani krizin giderilmesi amacıyla Nyala kentine bir hastane kurmuş; 1999

yılından beri yoksullukla mücadele eden Komorlar Birliği'ne 8 buçuk ton ilaç hibe etmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, pek çok Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşu ile birlikte ortaklaşa düzenlenen insani yardım programlarına da katılmıştır. Türkiye'nin 2013, 2014 ve 2015 yılına kadar yaptığı resmî kalkınma yardımlarının yaklaşık %50'si insani yardım alanında olmuş ve “yükselen donör ülke” olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin insani yardımları incelendiğinde gayrisafi millî hasılaya oranı bağlamında birinci sırada; yapılan yardım tutarı bağlamında ise Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin ardından üçüncü sırada gelmiştir. Yine aynı indekslere göre 2016 ve 2017 yıllarında en çok yardım yapan ülkeler bağlamında ikinci; 2018 yılında ise bi-

rinci sırada yer almıştır. Türkiye 2013 yılında Afrika'ya 783 milyon dolar yardım yaparken; 2017 yılında bu oran 150 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Dolayısıyla Türkiye; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Kızılay, Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE) ve Diyanet Vakfı gibi kamu kaynaklı inisiyatiflerinin yanı sıra pek çok sivil toplum kuruluşuyla da Afrika'da insani yardım projelerini sürdürmektedir.

Osmanlı Devleti sömürgecilerin kıtayı işgaline karşı yaklaşık 500 yıl mücadele etmiş, Afrika coğrafyasının kadim milletleri de 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı-Rus Harbi, Trablusgarp Savaşı ve Çanakkale Savaşı'nda yardıma koşmuştur.

AFRİKA ÜLKELERİNİN TÜRKİYE'YE AHDE VEFASI

Türkler tarih boyunca Asya'dan Avrupa ve Afrika'ya kadar farklı coğrafyalarda dostluk köprüleri kurmuştur. Nitekim insanoğlunun en temel özelliklerinden biri de zor zamanında uzanan yardım elini asla unutmamasıdır. Bu yardım olgusu İslam'da dinî bir vecibe olmasının yanı sıra olması gereken evrensel insan davranışının da yansımasıdır. Örneğin, Osmanlı Devleti sömürgecilerin kıtayı işgaline karşı yaklaşık 500 yıl mücadele etmiş, Afrika coğrafyasının kadim milletleri de 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı-Rus Harbi, Trablusgarp Savaşı ve Çanakkale Savaşı'nda

yardıma koşmuştur. Bu anlamda bölgeden Osmanlı ordusu saflarına katılan ve ilgili savaşlarda boy gösteren nice kahramanlar tarihe not düşülmüş, bugün de Kahramanmaraş merkezli deprem nedeniyle ortaya çıkan yaraların sarılmasında gerek maddi gerekse manevi destekleriyle bu coğrafyanın kadim milletleri "ahde vefasını" göstermiştir.

Türkiye'de Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen iki büyük depremde yıkılan binlerce binanın enkazı altında kalan on binlerce insan hayatını kaybederken, yüz binlercesi de yaralanmıştır. Bunun üzerine dünyanın farklı coğrafyalarından yüzü aşkın ülke Türkiye'ye yardım için seferber olmuş, Afrika ülkelerinden de hem resmî makamlar hem de sivil toplum kuruluşları (STK) yardım kampanyası başlatmıştır. Bu anlamda ilk yardıma koşan Afrika ülkeleri Libya, Sudan, Cezayir, Senegal, Mısır, Güney Afrika, Moritanya, Fas, Burundi ve Zimbabve olmuştur. Bu ülkeler imkânları ölçüsünde maddi yardım, uzman personel ve profesyonel Arama Kurtarma Ekibi (AKE) gö-

revlendirmiştir. Örneğin; Cezayir 89 kişi, Güney Afrika 69 kişi, Libya 55 kişi, Tunus 41 kişi, Sudan 40 kişi ve Senegal 30 kadar profesyonel AKE, doktor ve sağlıkçı heyetleri göndermiştir. Bunların yanı sıra iç savaş, terör ve kıtlıkla mücadele eden onlarca Afrika ülkesinden de imkânları ölçüsünde kimisi maddi kimisi de manevi açıdan Türkiye'ye destek sunmuştur. Ayrıca pek çok Afrika ülkesinden Türkiye'de farklı seviyelerde eğitim almaya gelen yaklaşık 60 bin öğrencinin bir kısmı da yardım faaliyetlerinde inisiyatif almışlardır.

Sonuç olarak, Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan tarihin en yıkıcı felaketlerinden olan deprem hadisesi, tarihsel süreçte olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Afrika toplumlarının "ahde vefasıyla" ikili ilişkiler önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Dolayısıyla Türkiye toplumunun yaklaşık son 30 yılda Afrika ülkelerine uzattığı "insani yardım" eli ve 2005 sonrası süreçte kurumsallaşan "insani diplomasi" politikası dostluk köprüsüne kayda değer katkı sunmuştur. ■

RUSYA'NIN ORTADOĞU ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ BOYUTU

PROF. DR. OKTAY F. TANRISEVER

Akademisyen ODTÜ

“

Moskova'nın İran'a dönük politikasının enerji dışı dinamikleri olsa da İran'ın gerek Körfez bölgesinde gerekse Ortadoğu'nun diğer bölgelerindeki politikalarıyla özellikle petrol fiyatlarındaki yukarı yönlü trendlere etki yapabilecek kapasitesinin olması bu ülkeye Rusya'nın enerji siyaseti açısından stratejik önem kazandırmaktadır.

”

Enerji konusu Rusya'nın Ortadoğu'daki ülkelerle ilişkilerindeki en belirleyici gündem maddelerinden birisidir. Aslında gerek Rusya'nın gerekse Ortadoğu'daki ülkelerin birçoğunun küresel ölçekteki en büyük enerji oyuncuları arasında olması nedeniyle bu durum pek de şaşırtıcı değildir. Rusya'nın bir yıl önce 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'yı işgal etmesi sonrasında Batılı ülkelerle enerji alanında yaşadığı gerilimin yine Batılı ülkelerle iyi ilişkileri olan Ortadoğu'daki ülkelerle olan enerji ala-

nındaki iş birliğine ne ölçüde etkileyebileceği ise küresel düzeyde dikkatle takip edilen çok önemli ve güncel bir konudur.

Bu yazıda Rusya'nın Ortadoğu'daki önemli alt bölgeler olan Körfez ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve Doğu Akdeniz'deki ülkelerle enerji alanında geliştirdiği iş birliklerinin temelleri, kısıtlılıkları ve olası jeopolitik etkileri eleştirel bir perspektif içinde ele alınacaktır. Yazıda ortaya konulan ana görüş Ortadoğu'daki ülkelerin Rusya ile enerji iş birliklerini sürdürmelerinin ana nedeni, Rusya'nın enerji siyasetinin gücünden çok, bu ülkelerin enerji alanındaki çıkarlarının Rusya ile pragmatik bir enerji iş birliğinin

kendileri için ekonomik faydasının maliyetinden fazla olduğu izlenimidir. Dolayısıyla Rusya'nın bölgeye dönük enerji siyaseti orta ve uzun vadede ne kadar sürdürülebilir olduğu kendi kontrolünde olmayan bölgesel değişkenlere bağlıdır.

RUSYA'NIN KÖRFEZ ÜLKELERİYLE ENERJİ ALANINDAKİ İŞ BİRLİĞİNİN TEMELLERİ

Küresel enerji siyasetinde en büyük öneme sahip olan Ortadoğu'daki ülkeler Körfez ülkeleridir. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kuveyt ve Katar'ın yanı sıra İran ve Irak da Körfez bölgesinin önde gelen küresel ölçekteki enerji aktörleridir. Rusya gibi bu ülkelerin de hepsinin ekonomileri enerji ihracatından sağlanan gelirlere büyük ölçüde bağlı olduğundan; Rusya'nın Körfez ülkeleri ile küresel enerji fiyatlarını olabildiğince yüksek tutmak için iş birliği yapmaları anlaşılabilir bir durumdur. Rusya'nın Körfez bölgesinde enerji alanında stratejik anlamda en ya-

kın iş birliği yaptığı ülke İran'dır. Moskova'nın İran'a dönük politikasının enerji dışı dinamikleri olsa da İran'ın gerek Körfez bölgesinde gerekse Ortadoğu'nun diğer bölgelerindeki politikalarıyla özellikle petrol fiyatlarındaki yukarı yönlü trendlere etki yapabilecek kapasitesinin olması bu ülkeye Rusya'nın enerji siyaseti açısından stratejik önem kazandırmaktadır. İran'ın iyi ilişkilere sahip olduğu Katar'ın yanı sıra başta Suudi Arabistan ve BAE olmak üzere Körfez bölgesindeki diğer Arap ülkeleriyle de dengeli ve yakın ilişkileri sürdürmeye özen göstermesi petrol fiyatlarının belirlenmesinde Petrol İhrac Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) içinde büyük ağırlığı olan bu Körfez ülkeleriyle iş birliği yapabilmesine çok katkısı olmaktadır.

Rusya'nın Kuzey Afrika'daki ülkelere dönük izlediği enerji politikası da genel enerji siyaseti açısından büyük öneme sahiptir. Kuzey Afrika'daki enerji aktörleri arasında en önde gelen ülkeler Cezayir ve Libya'dır.

Rusya'nın Körfez bölgesindeki İran ve diğer Arap ülkeleri arasında dengeyi koruyabilmesi ise çok kolay değildir. Batılı ülkelerin özellikle Körfez bölgesindeki Arap ülkelerini Rusya ve Çin ile enerji alanında iş birliğinden kaçınmaya teşvik ettiği bilinen bir gerçektir. Arap ülkelerinin bu telkinlere şimdilik olumlu cevap vermemesinin ana sebebi ise, bu ülkelerin kendi ekonomik çıkarlarının Rusya gibi enerji fiyatlarının yüksek düzeyde seyretmesini gerektirmesidir. Bu ülkelerin düşük petrol fiyatlarından kaynaklanabilecek olası ekonomik kayıplarını Batılı ülkeler bir ölçüde telafi edebilirse belki bu ülkeler

Batılı ülkelerle daha koordineli bir enerji siyasetine yönelebilirler. Ancak Batılı ülkelerin de Kovid-19 salgını ve Ukrayna savaşından kaynaklı yaşadıkları ekonomik daralmadan dolayı böyle bir destek sağlayamaması, Rusya'nın bu bölgeye dönük enerji politikasını etkin şekilde sürdürmesine olanak sağlamaktadır.

“

Cezayir, Rusya ile enerji politikalarının uyumlulaştırılması ve enerji sektöründeki tesislerin bakımı ve modernizasyonu alanlarında iş birliğine her zaman olduğu gibi olumlu bakmaktadır. Ancak Cezayir'in AB üyesi ülkelerle özellikle doğal gaz projeleri ve yenilenebilir enerji alanında ilişkilerini geliştirmesi de bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

”

RUSYA'NIN KUZEY AFRIKA'DAKİ ÜLKELERLE ENERJİ ALANINDAKİ İLİŞKİLERİ

Rusya'nın Kuzey Afrika'daki ülkelere dönük izlediği enerji politikası da genel enerji siyaseti açısından büyük öneme sahiptir. Kuzey Afrika'daki enerji aktörleri arasında en önde gelen ülkeler Cezayir ve Libya'dır. Rusya'nın her iki ülkede uzun yıllardan bu yana devam eden etkisi söz konusudur. Her iki ülkenin iç politikalarında ve enerji siyasetinde etkili olan Rusça bilen ve Rusya'da eğitim görmüş elitler vardır. Rusya'nın bu elitlerden beklentisi bir taraftan enerji fiyatlarını yüksek düzeyde tutacak girişimlere destek vermeleri diğer

taraftan da bu ülkelerin Avrupa Birliği (AB) ile enerji alanındaki iş birliğini sınırlı düzeyde tutmalarınıdır.

Cezayir, Rusya ile enerji politikalarının uyumlulaştırılması ve enerji sektöründeki tesislerin bakımı ve modernizasyonu alanlarında iş birliğine her zaman olduğu gibi olumlu bakmaktadır. Ancak Cezayir'in AB üyesi ülkelerle özellikle doğal gaz projeleri ve yenilenebilir enerji alanında ilişkilerini geliştirmesi de bir zorunluluk olarak

ortaya çıkmaktadır. Cezayir ekonomisinin yüzde 90'dan fazlası enerji ihracatına dayalı olduğundan ve bu ülkenin enerji rezervlerinin azalmasından dolayı yakın gelecekte ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalması beklenmektedir. Bu sorunları daha ileriye öteleyebilmek için Cezayir'in yenilenebilir enerji sektörüne yatırım yaparak ülke içi elektrik tüketimini daha çok yenilenebilir kaynaklardan sağlarken, fosil enerji kaynaklarını da başta AB ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere ihraç et-

meyi tercih etmektedir. Bu nedenle Cezayir bir taraftan Rusya ile enerji alanındaki ilişkilerini sürdürürken, AB'ye bağlı ülkelerle de enerji iş birliğini geliştirerek bir dengeleme siyaseti izlemektedir.

Rusya'nın Kuzey Afrika'da enerji alanında iş birliğine önem verdiği diğer bir ülke de Libya'dır. Libya'daki siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik ortamının yakın gelecekte de sürmesi muhtemel olduğundan, Rusya bu ülkedeki etkisini ülkenin doğusundaki silahlı güçlere aktif

siyasi destek vererek sağlamaya çalışmaktadır. Diplomatik kanalları da kullanarak bu ülkedeki diğer gruplarla asgari düzeyde bir diyalog kanalı kurabilmiş olan Rusya'nın bu ülkedeki temel önceliği Libya'nın petrol ve doğal gaz kaynaklarını dolaylı da olsa kontrol edebilmektir. Hem sahada askerî olarak hem de masada diplomatik olarak etkili aktör olma konumunu sürdüren Rusya'nın, Libya'nın enerji kaynaklarının geleceği üzerindeki etkinliği sürdürmesi çok olası görünmektedir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki en yakın müttefiki Şam yönetimidir. Suriye'nin Doğu Akdeniz'de ciddi düzeyde bir doğal gaz keşfi olmasa da bölgedeki tartışmaların deniz jeopolitiği açısından da önemli olduğundan Rusya bölgedeki deniz yetki alanlarına ilişkin tartışmaları Tartus Deniz Üssü'nün bölgesel etkinliğini açısından yakından değerlendirmektedir. Lübnan ile İsrail arasında bu konuda varılan anlaşmaya da esasen olumlu yaklaşmaktadır.

RUSYA'NIN DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ DENKLEMİNE BAKIŞI

Bu bağlamda Moskova'nın Doğu Akdeniz'deki enerji denklemine nasıl baktığını ortaya koymak da çok önemlidir. Rusya Doğu Akdeniz bölgesindeki doğal gaz keşiflerine ve bölgedeki enerji jeopolitiğine; Avrupalı tüketicilerin bu bölgeden gelebilecek doğal gazı Rusya'dan gelen doğal gaza ne ölçüde bir alternatif olabileceği açısından değerlendirmektedir. Bu nedenle, Rusya Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Avrupa enerji pazarına ulaşmasını sağlayabilecek projeleri engelleyecek şekilde bir tutum sergilemektedir. Moskova'nın, başta EASTMED doğal gaz boru hattı projesi olmak üzere tüm doğal gaz boru hattı çalışmalarına karşı şüpheci bir tutumu vardır. Ancak Moskova'nın bu bölgedeki doğal gaz kaynaklarının sıvılaştırılarak LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) formunda Avrupa pa-

zarlarına ya da başka pazarlara ulaştırılması konusunda ise çok net bir tutumu da yoktur. Çünkü, bu bölgedeki kaynaklar Rusya için konvansiyonel boru hattı gazı olarak Avrupa enerji pazarına girdiğinde anlamlı bir rekabet unsuruna dönüşebilir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki en yakın müttefiki Şam yönetimidir. Suriye'nin Doğu Akdeniz'de ciddi düzeyde bir doğal gaz keşfi olmasa da bölgedeki tartışmaların deniz jeopolitiği açısından da önemli olduğundan Rusya bölgedeki deniz yetki alanlarına ilişkin tartışmaları Tartus Deniz Üssü'nün bölgesel etkinliğini açısından yakından değerlendirmektedir. Lübnan ile İsrail arasında bu konuda varılan anlaşmaya da esasen olumlu yaklaşmaktadır. Moskova, bu kapsamda bölge ülkelerinden gerek önemli gaz keşifleri gerçekleştirmiş olan gerekse EASTMED doğal gaz boru

hattı projesine destek veren bir ülke olarak İsrail ile ilişkilerini stratejik önemde görmektedir. Ancak enerji alanı Rusya'nın İsrail ile olan ikili ilişkilerinde çok da belirleyici değildir. Benzer şekilde, Moskova Mısır ile de yakın ilişkilere sahip olduğundan Mısır'ın enerji politikalarını da kendi çıkarları açısından önemli bir tehdit olarak görmemektedir. Rusya'nın bu tutumunda Kahire'nin Doğu Akdeniz'deki doğal gaz kaynaklarını LNG formunda uluslararası pazarlara ulaştırmayı tercih etmesinin de önemli bir rolü olmaktadır.

“

Moskova'nın genel enerji siyaseti ile uyumlu görünse de bölge ülkelerinin kendi ekonomik ve jeopolitik çıkarları bu ilişkilerin ne ölçüde sürdürülebilir olduğunu belirlemektedir. Diğer bir deyişle, Moskova'nın Ortadoğu bölgesine dönük enerji siyaseti bölge ülkelerinin beklentilerine cevap verebildiği ölçüde sürdürülebilirdir. Benzer şekilde, Moskova'nın bölge ülkeleri arasında mevcut olan önemli çıkar çatışmalarını enerji siyasetine olumsuz etki yapmayacak ve pragmatik şekilde idare etmesi gerekmektedir.

”

Rusya'nın Doğu Akdeniz denklemi-
mindeki diğer aktörlerle olan iliş-
kilerinden farklı olarak, Yunanistan
ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin
(GKRY) izlediği enerji ve güvenlik
politikalarından ciddi düzeyde ra-
hatsız olduğu söylenebilir. Rusya
EASTMED doğal gaz boru hattı
projesini aktif olarak destekleyen
bu iki aktörün politikalarından
sadece Rusya'nın bölgesel etkisini
azaltacak şekilde ABD ile çok güçlü
bağlar kurmalarından dolayı değil;
aynı zamanda Avrupa enerji pa-
zarına Rus doğal gazına alternatif
olan EASTMED doğal gaz boru
hattı projesi ile doğal gaz sağlan-
ması ihtimalinden dolayı da ra-
hatsızlık duymaktadır. Rusya, Tür-
kiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji
politikalarına doğrudan destek
vermese de Yunanistan ve
GKRY'nin izlediği Rusya karşıtı

politikaya denge oluşturmak için
hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhu-
riyeti (KKTC) ile ilişkilerini geli-
ştirmekte hem de Türkiye'nin böl-
gesel enerji merkezine dönüşme-
sini destekleyeceğini gösteren bir
politika izlemektedir. Rusya ile
Türkiye enerji alanında önemli iş
birliklerini hayata geçirseler de
Ukrayna, Dağlık Karabağ, Suriye
ve Libya gibi bazı bölgesel sorun-
larda farklı pozisyonlarda olduk-
larından, bu durum iki ülkenin
enerji alanındaki iş birliklerinin
sınırlılıklarını da ortaya çıkarmak-
tadır.

Sonuç olarak diyebiliriz
ki Rusya'nın Ortadoğu'da-
ki ülkelerle enerji alanında
geliştirdiği iş birlikleri
Moskova'nın genel enerji
siyaseti ile uyumlu gö-
rünse de bölge ülkelerinin

kendi ekonomik ve jeopolitik çı-
karları bu ilişkilerin ne ölçüde sür-
dürülebilir olduğunu belirlemek-
tedir. Diğer bir deyişle, Mosko-
va'nın Ortadoğu bölgesine dönük
enerji siyaseti bölge ülkelerinin
beklentilerine cevap verebildiği öl-
çüde sürdürülebilir. Benzer şe-
kilde, Moskova'nın bölge ülkeleri
arasında mevcut olan önemli çıkar
çatışmalarını enerji siyasetine
olumsuz etki yapmayacak ve prag-
matik şekilde idare etmesi gerek-
mektedir. Bu zorluklar bağlamında,
Ukrayna'yı işgali sonrasında kap-
samlı yaptırımların etkisi altındaki
Moskova'nın, Ortadoğu'daki enerji
siyasetini ne ölçüde etkili şekilde
sürdürebileceğini zaman göstere-
cektir. ■

DOĞU AVRUPA ENERJİ KRİZİNDE KÖRFEZ ALTERNATİFİ VE DİZEL JENERATÖR TEHDİDİ

“

Doğu Avrupa; Ortadoğu ve Afrika'dakinden farklı olarak mensubu olduğu AB'nin değerlerini ve politikalarını göz ardı edebilme esnekliğine ve inisiyatifine sahip değildir. Bu noktada Körfez ülkelerinin sürdürdüğü karbon yoğun enerji politikalarını gezegene verdiği yıkıcı zararlar gerekçesiyle eleştiren AB'nin Doğu Avrupa'daki dizel jeneratör talebi üzerinde herhangi bir düzenleme veya kısıtlamamaya gitmemesi son derece dikkate değerdir.

”

DOÇ. DR. BURÇE AKCAN

Akademisyen BAŞKENT ÜNİ.

Avrupa, yıllardır enerji arzı için Rusya ve Ukrayna'ya yüksek düzeyde bağımlıdır. Rusya tarafında Avrupa gazının yaklaşık yüzde 40'ı Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattı ile Polonya üzerinden Almanya'ya veya Kuzey Akım (Nord Stream) ile doğrudan Almanya'ya ulaşmaktadır. Ukrayna'nın ise 2021 yılı itibarıyla Slovakya, Avusturya ve İtalya'ya gaz sağlanmasında geçiş koridoru olduğu söylenebilir. Ancak yaşanan iki olağanüstü durum neticesinde Avrupa derin bir enerji krizi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bunlardan ilki Rusya'nın Baltık Denizi altındaki 1200 km'lik doğal gaz boru hattına sahip Kuzey Akım'ı (Nord Stream) bakım çalışması yürütmek üzere 2021'de kapatmasıdır. İkinci durum ise Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın Avrupa'ya enerji arzını kısıntıya uğratmasıdır. Rusya, bu süreçte doğal gaz tedarikinde sahip olduğu kaynakları ekonomi politik bir baskı aracı olarak kullanmış ve bu durum Avrupa'nın enerji güvenliğine yönelik bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu durum neticesinde Avrupa Birliği (AB), güvenli doğal gaz tedarikinde Rusya bağımlılığını azaltmaya yönelik olarak hem alternatif iş birlikleri arayışında olmakta hem de sürdürülebilir enerji politikaları takip etmektedir. Bu bağlamda Körfez bölgesi sahip olduğu enerji kaynakları ile AB için enerji tedarikinde potansiyel bir paydaşa dönüşmüş ve sürdürülebilir enerji politikalarından söz eder hâle gelmiştir.

Doğu Avrupa'daki enerji ihtiyacına yönelik dizel jeneratörlere talebin artması, savaş koşullarının bölgedeki petrol bulunurluğunu olumsuz etkilemesi ve Avrupa'nın genelinde yaşanan enerji krizi Körfez ülkelerini Doğu Avrupa için oldukça kritik bir pozisyona taşımıştır.

DİZEL JENERATÖR İHTİYACINDAKİ ARTIŞ

Savaşın yıkıcı etkileri Ukrayna genelinde elektrik santrallerinin et-

kilenmesine sebep olmuş ve bölgede enerji kaynağı olarak dizel jeneratörlere talebi tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar artırmıştır. Bu durumun bölgenin yaşam pratikleri ve AB'nin karbon nötr olma hedefleri ile çelişkili bir tablo oluşturduğu açıktır. Gündelik yaşamın ne zaman tam anlamıyla normale döneceği bilinmese de Doğu Avrupa jeneratör pazarındaki dizel ürünlere yönelik talebin kontrolsüz büyümesi yakın gelecekte balonun patlayacağı ve bölgenin jeneratör çöplüğüne döneceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ukrayna'daki durum ile benzer bir örnek düzenli ve işleyen merkezî güç şebekelerinden yoksun olan Ortadoğu ile yüksek elektrik maliyetleri sebebiyle günde yaklaşık 8-12 saatlik elektrik kesintileri ile karşı karşıya kalan Güney Afrika'dır. Söz konusu bölgelerde elektriğin son derece sınırlı ve etkili yönetilemeyen bir kaynak oluşu, temel enerji kaynağı olarak dizel jeneratörleri gündelik yaşantının devamlılığı için vazgeçilmez bir unsur hâline getirmiştir.

Avrupa'nın çevreci hedefleri doğrultusunda yüksek oranda karbon içeriği barındıran fosil enerji kaynaklarını bir süre sonra bütünüyle dışarıda bırakma hedefi tıpkı Doğu Avrupa jeneratör pazarındaki balonun sönme beklentisi gibi yeşil veya yeşil görünümü sürdürülebilir politikalar işe koşulmadığı sürece Körfez bölgesi için tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Bireysel kullanım için satın alınan portatif veya düşük güç kapasiteli jeneratörler, konutlar gibi özel alanlarda elektrik ihtiyacının karşılanmasında sürekli kullanımdayken Doğu Avrupa pazarında dizel jeneratör talebinde büyümenin önde gelen son kullanıcısı sanayi sektörüdür. Doğal bir sonuç olarak, sokaklarda kirli bir hava ve canlı yaşamına ciddi manada tehdit teşkil eden duman kesintisiz şekilde devam eden bir gürültü meydana getirmektedir. Savaş koşulları ortadan kalkıp enerji santralleri gündelik rutinlerine döndüğünde bölgenin yeniden sürdürülebilirlik politikalarına entegre olabilmesi büyük önem arz etmektedir. Öyle ki Doğu Avrupa; Ortadoğu ve Afrika'dakinden farklı olarak mensubu olduğu AB'nin değerlerini ve politikalarını göz ardı edebilme esnekliğine ve inisiyatifine sahip değildir. Bu noktada Körfez ülkelerinin sürdürdüğü karbon yoğun enerji politikalarını gezegene verdiği yıkıcı zararlar gerekçesiyle eleştiren AB'nin Doğu Avrupa'daki dizel jeneratör talebi üzerinde herhangi bir düzenleme veya kısıtlamaya gitmemesi son derece

dikkate değerdir. Öte yandan AB, rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları ile birleştirilen rüzgâr-dizel hibrit jeneratör gibi daha çevreci çözümleri teşvik etse de jeneratör üreticileri tarafından seri üretime geçilebilecek bir düzeyden şimdi ve yakın gelecekte son derece uzaktır. Üstelik hibrit enerji teknolojileri yenilenebilir kaynakların istikrarsız doğaları ve yüksek altyapı maliyeti gerektirmeleri gibi sebeplerle kritik görevler için işlevsiz olmaktadır. Bu durum otomotiv endüstrisi ile büyük benzerlik göstermektedir. Uzun süredir tam elektrikli veya hibrit araçlar üretilmesine ve hatta sürdürülebilir bir dünya için teşvik edilmesine karşın mevcut koşullar altında pazarı domine eden ürünler yüksek performans ve yüksek menzil gibi kullanım faydaları düşünüldüğünde yine dizel ve benzin motorlara sahip otomobiller olmaktadır. Üstelik dizel ve benzin motorlu otomobillerin üretiminde herhangi bir kısıtlamaya gidilmemektedir.

KRİTİK TEDARİKÇİ KÖRFEZ

Doğu Avrupa'daki enerji ihtiyacına yönelik dizel jeneratörlere talebin

artması, savaş koşullarının bölgedeki petrol bulunurluğunu olumsuz etkilemesi ve Avrupa'nın genelinde yaşanan enerji krizi Körfez ülkelerini Doğu Avrupa için oldukça kritik bir pozisyona taşımıştır. Savaşın tarafları nezdinde Batı'nın konumu ve aksiyonları düşünüldüğünde, Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımların enerji arzı ve dolayısıyla ticareti üzerine yeni iş birliklerini mümkün hâle getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Rusya'nın doğal gaz tedariki konusundaki tekinsiz tavrı, AB tarafından deniz yoluyla taşınan petrole yasak getirilmesi ile karşılanmıştır. Savaş öncesi ile kıyaslandığında Rusya'nın AB'nin toplam petrol ithalatındaki payının savaş ile keskin bir gerileme yaşaması ve fosil yakıt ihracatının Çin ve Hindistan gibi doğu bölgelere kayması da bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Enerji krizinin derinleşmemesi için AB'nin Rusya'dan tedarik ettiği gazı ikame edecek başka ülkeler bulması zorunluluğu doğmuştur.

Bu süreçte Körfez bölgesi de dâhil olmak üzere Ortadoğu'nun sahip olduğu ve kolay erişim sağlanan ham petrol kaynakları ile Avru-

pa'nın enerji tedarikini yeniden şekillendirmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu durum Körfez için son derece önemli bir ekonomi-politik fırsat olarak değerlendirilmekle birlikte Türkiye'nin enerji güzergâhı üzerinde bulunması jeopolitik önemini artırarak onu bölgede önemli aktör hâline getirmektedir. Söz konusu fırsat karşısında savaşın başlangıcından itibaren temkinli bir tutum izleyerek riskten kaçınan Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan, OPEC+ kararlarına bağlı kalacaklarını duyurarak hem Rusya'nın karşısında bir yere konumlanmaktan kaçınmış ve hem de potansiyel iş birliklerine kapıyı tam anlamıyla kapatmamıştır. Bu durumun bir doğrulayıcısı olarak bölgedeki petrol ve doğal gaz üretiminde artış dikkat çekmektedir. Öte yandan Rusya'nın ihracatının doğuya kayıyor olması uzun vadede Körfez ülkelerini Batı'ya enerji ticaretinde daha etkin iş birlikçi hâline getirmektedir. Avrupa'nın çevreci hedefleri doğrultusunda yüksek oranda karbon içeriği barındıran fosil enerji kaynaklarını bir süre sonra bütünüyle dışarıda bırakma hedefi tıpkı Doğu Avrupa jeneratör pazarındaki balonun sönmeye beklen-

tisi gibi yeşil veya yeşil görünümlü sürdürülebilir politikalar işe koşulmadığı sürece Körfez Bölgesi için tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Doğu Avrupa bölgesinde enerji ihtiyacı sebebiyle dizel jeneratörlere duyulan yüksek talep bir ürün kategorisinin trend olmasından çok daha fazlası anlamına gelmektedir. Bu talep geçici bir doğaya sahip olmakla birlikte bölge genelindeki enerji krizi ve Ukrayna'da savaşın elektrik üzerindeki etkilerini kısa vadede görünmez hâle getirmeyi sağlarken diğer taraftan birliğin yakın gelecek hedefli karbon nötr olma hedeflerini baltalamaktadır. Bölgedeki petrol bulunurluğunun da mevcut hâlden etkilenmesi Ortadoğu'yu da içerecek şekilde Körfez Bölgesi ile Doğu Avrupa arasında yeni iş birliklerinin önünü açabilir. Bölgede yoğun şekilde doğal gaz ve petrol arama çalışmalarına devam ediyor olmasına karşın dünyanın en büyük petrol ihracatçısı Suudi Arabistan'ın 2060 için net sıfır hedefler belirlemesi, doğal gaz zengini Katar'ın iklim planı kapsamında 2030 için gaz emisyonlarını yüzde 25 azaltma planı açıklaması enerji krizi ortasındaki Avrupa'ya bir davet olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bir yanda enerji politikalarında sürdürülebilirlik konuşan Avrupa, diğer tarafta elektrik santrallerinin yetersizliği ile mücadele eden ve enerjide petrol kaynaklarına bağımlı Ortadoğu ve Afrika ile günün sonunda petrolün hem sefalet hem refah unsuru olduğu bir dünyada dizel jeneratörler ekonomik, toplumsal ve politik sonuçları göz ardı edilebilir bir ürün kategorisi değildir. ■

FAS'IN ENERJİ KRİZİNE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: YEŞİL ENERJİ STRATEJİSİ

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

Akademisyen

“

Fas, Ukrayna savaşı karşısında tarafsız bir politika tercih etmesine ve söz konusu yaptırımlara katılmamış olmasına karşın savaş dolayısıyla ülkedeki enerji ürünlerinin fiyatları gün bazında artış kaydetmekte ve böylece Fas ekonomisinde zorluklara yol açmaktadır. Ukrayna savaşı öncesinde Fas'ta tek haneli seyreden petrol litre fiyatı Rusya'nın enerji ambargosu neticesinde çift haneli rakamlara ulaşmıştır.

”

Fas'ın, 1990'lardan itibaren yıl bazında yaklaşık olarak kaydettiği %3'lük ekonomik büyüme hızında son yıllarda düşüş söz konusudur. Fas Merkez Bankasının son raporuna göre söz konusu tablonun ortaya çıkmasında Kovid-19 pandemisi ve küresel sıcaklığın yol açtığı kuraklığın yanı sıra Ukrayna savaşı dolayısıyla uluslararası enerji piyasalarında meydana gelen dalgalanma da önemli bir etkide bulunmaktadır. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği askeri müdahaleyi takiben Rusya'nın kendisine uygulanan Batı merkezli

yaptırımlara bir karşılık olarak doğal gaz ithalini yaptırımlara katılan devletlere kesmesi uluslararası enerji piyasalarındaki petrol ve doğalgaz ile ilişkili olan tüm ürünlerin fiyatlarında rekor artışlar kaydedilmesine yol açarak küresel enerji krizine yol açmıştır.

FAS EKONOMİSİNDE ENERJİNİN ÖNEMİ

Fas, Ukrayna savaşı karşısında tarafsız bir politika tercih etmesine ve söz konusu yaptırımlara katılmamış olmasına karşın savaş dolayısıyla ülkedeki enerji ürünlerinin fiyatları gün bazında artış kaydetmekte ve böylece Fas ekonomisinde zorluklara yol açmaktadır. Ukrayna savaşı öncesinde Fas'ta tek haneli seyreden petrol litre fiyatı Rusya'nın enerji ambargosu neticesinde çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Ülke ekonomisinde önemli paya sahip olan otomotiv, ulaşım, iletişim ve sanayi başta olmak üzere birçok sektörün işlevselliğini sürdürebilmesinin enerjiyle mümkün olması ise Fas'ı

enerji konusunda acil önlemler almaya sevk etmiştir. Örneğin ulaştırma sektörü, ülkenin toplam enerji tüketiminin yüzde 38'ini oluşturarak Fas'taki en büyük enerji tüketicisi olmaya devam ediyor.

Tüm bunlar petrol ve doğal gaz enerji üreticisi olmayan ve bu enerji kaynaklarına olan ihtiyacının yaklaşık yüzde 90'ını ithal eden Fas'ın devlet bütçesinden enerji harcamalarına ayırdığı oranı oldukça arttırmıştır. Fas ilişkili yayımlanan son raporlara göre 2022 yılında petrolün bir tonu için harcanan para miktarı 10.283 dirheme ulaşarak aynı yıl içerisinde Fas'ın enerji faturasının 153 milyar dirhem (Fas'ın yerel para birimi) üzerine çıkmasına yol açmıştır. Enerji maliyeti açısından % 7,2'lik artışa tekabül eden rekor seviye-

deki bu artış Fas'ın dış ticaret açığını arttırmaktadır. Fas bu duruma çözüm getirmeye yönelik olan yerel ve uluslararası düzeyli tedbirler almaktadır. Yenilenebilir/Yeşil enerji stratejileri Fas'ın bu kapsamdaki çözüm arayışları arasında öne çıkan en önemli girişimlerindedir.

“

Ülke ekonomisinde önemli paya sahip olan otomotiv, ulaşım, iletişim ve sanayi başta olmak üzere birçok sektörün işlevselliğini sürdürdürebilmesinin enerjile mümkün olması ise Fas'ı enerji konusunda acil önlemler almaya sevk etmiştir.

”

FAS'IN YEŞİL ENERJİ STRATEJİLERİ

Rabat yönetimi Ukrayna savaşının öneli ölçüde tetiklediği enerji sorununa çözüm arayışında önceliği,

ülkenin enerjide dışa olan bağımlılığını azaltmaya ve Fas'ı enerji üreticisi ve ihracatçısı konumuna getirmeye amaçlayan politikalar vermektedir. Bu hedef doğrultusunda Fas, petrol ve doğal gaz gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarından ziyade bol miktarda sahip olduğu güneş, rüzgâr ve hidrokarbon gibi yenilenebilir kaynaklardan karşılamaya odaklanan stratejiler geliştirmektedir. Uluslararası enerji kuruluşları arasında yer alan Global Energy Monitor'un açıkladığı son rapora göre, Fas sahip olduğu 1,9 gigawatt (gw) güneş ve rüzgâr kapasitesiyle şu anda Mısır (3,5gw) ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden (BAE) (2,6gw) sonra gelen Arap dünyasının en büyük üçüncü yenilenebilir enerji kapasitesine ev

sahipliği yapıyor. 2009 yılında gündeme getirilen ve 2019 yılı itibarıyla ise uygulanmaya başlayan Yenilenebilir Enerji Politikası, Fas'ın bu enerji kapasitesini aktive etmek için geliştirdiği stratejilerden öne çıkandır.

“

Rabat yönetimi söz konusu hedeflerine 2030 ve 2050 yılları arasında ulaşmak amacıyla tasarladığı Yeşil Enerji Projesi'nin gelişimini desteklemek için çeşitli temel yasal ve kurumsal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda öne çıkan erken girişimlerden biri 11 Şubat 2010 tarihinde çıkarılan 13-09 sayılı kanundur.

”

2019 yılında Fas Yenilenebilir Enerji Ajansının (MASEN) kurulmasıyla birlikte kurumsal bir nitelik kazanan söz konusu stratejiyle Fas, 2030 yılına kadar enerji ihtiyacının yüzde 52'sini 2050 yılına kadar ise yüzde seksenini yenilenebilir enerjilerden üretmeyi hedeflemektedir. “İddialı” olarak nitelendirilen bu strateji doğrultusunda Rabat yönetimi ülkenin enerji gereksiniminin yüzde 20'sini güneşten, yüzde 20'sini rüzgârdan ve yüzde 12'sini ise hidrokarbondan karşılamayı hedeflemektedir. Strateji kapsamında ülkedeki yerli sanayi, ulaşım ve iletişim sektör

üreticilerinin enerji ihtiyacını büyük oranda karşılamayı hedefleyen Fas, aynı zamanda Ukrayna savaşının, Covid-19 pandemisinin ve küresel kuraklığın ülke ekonomisinde oluşturduğu olumsuz tabloyu da onarmak istemektedir.

Rabat yönetimi söz konusu hedeflerine 2030 ve 2050 yılları arasında ulaşmak amacıyla tasarladığı Yeşil Enerji Projesi'nin gelişimini desteklemek için çeşitli temel yasal ve kurumsal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda öne çıkan erken girişimlerden biri 11 Şubat 2010 tarihinde çıkarılan 13-09 sayılı kanundur. Ağustos 2015 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun ile yenilenebilir enerji sektörünün serbestleştirilmesi, özel şirketlerin hem yenilenebilir elektrik üretiminde hem de ulusal şebekelerin ihracatı üzerinden rekabet etmelerine izin verilmiştir. Yine aynı kanun kapsamında kurulan MASEN, yenilenebilir enerji projesine katkıda bulunmak isteyen yerel ve uluslararası proje girişimcilerine onay ve arazi edinişi sağlamaktadır. Çeşitli enerji kurumlarını bir araya getiren ve yatırım için devlet garantisi sağlayan tek kurum niteliğindeki bu organizasyon böylece Fas'ın, yenilenebilir enerji sektörüne hem yerel düzeyde hem de uluslararası düzeyde gerçekleştirdiği iş birlikleri ve faaliyetleriyle yoğun yatırım yapması sürecini kolaylaştırıyor.

YENİLEBİLİR ENERJİYE ULUSLARARASI ORTAKLAR

Proje kapsamındaki güneş, rüzgâr ve hidrokarbon enerji projelerinin bir kısmı ülkede öne çıkan yerel enerji firmalarına devredilirken, bir kısmı da BAE, ABD ve İngiltere ile gerçekleştirilen iş birlikleri çerçevesinde hayata geçirilmektedir. MASEN ve Fas Enerji Geçişi ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanlığı tarafından çok sahalı güneş enerjisi projesi olan Noor PV II programının ilk inşaat aşaması kapsamında başlatılan uluslararası ihale Nisan 2022 tarihinde Dubai merkezli AMEA Power enerji şirketine verildi. Söz konusu çalışmalar kapsamında AMEA Power, Fas'ta iki güneş enerjisi santrali kurma görevini sürdürmektedir. BAE'nin Yenilenebilir Enerji kurumlarından biri olan MASDAR ise Fas'ın “Afrika Yeşili” ismini verdiği güneş enerjisi santralini geliştirmesine maddi ve operasyonel katkılarda bulunmaktadır.

 masen
endless power for progress

“

Proje için yapılan kapsamlı harcamaların devlet bütçesinin önemli bir kısmının bu alana ayrılmasına yol açacağı ve bu durumun bütçeyi ve dış ticareti olumsuz etkileyebileceği eleştirilerde öne çıkan ilk husustur. Eleştirilenler bu projenin ülkenin enerji ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılamayacağı konusundaki endişelerini de ayrıca ifade etmektedir.

”

Fas, yenilenebilir enerji için gerekli olan yatırımların bir kısmını BAE'li enerji firmalarıyla geliştirdiği iş birliklerinin yanı sıra ABD'nin özel yatırımcılardan oluşan bir konsorsiyum ile de yönetmektedir. Rabat hükümeti, ülkenin çöl kesimlerinde güneş panelleri ve rüzgâr çiftlikleri inşa etmek için ise İngiltere ile birlikte çalışıyor. Fas, şu anda İngiltere ile geliştirmiş olduğu 18 milyar sterlin (20 milyar dolar) değerindeki Xlinks enerji projesi kapsamında yaklaşık 370 mil karelik bir çöl alanı kapsayan Guelmim-Oued Noun bölgesinde 12 milyon güneş paneli ve 530 rüzgâr türbini kurma çalışmalarını sürdürmektedir. Bu proje kapsamında Fas'ın 2030 yılına gelindiğinde yedi milyondan fazla İngiliz

evine enerji sağlayabilecek kapasiteye ulaşması öngörülmektedir. İngiltere'ye bu aktarımın dünyanın en uzun denizaltı elektrik kablo-suyla yapılacağı belirtilmektedir.

Fas, bu çalışmalar neticesinde 2020 yılında yenilenebilir enerji oranını tüm enerji kaynakları içerisinde yüzde 37'ye ve 2021 yılında ise yüzde 38,2 dolayına yükseltmiştir. Fas hâlihazırda elektrik ihtiyacının yüzde 40'a yakını yenilenebilir enerjiden sağlasa da bu oran ülkenin belirlediği yüzde 42 dolayının altındadır. Orta vadede hedeflenen yüzde 60'a ulaşılması için Fas'ın önümüzdeki beş yıl içinde güneş ve rüzgâr enerjisinden 14,4gw daha üretmesi beklenmektedir. Rabat hükümeti söz konusu stratejiyle 2030 ve 2050 yılları için belirlediği oranlara ulaşmak için çalışmalarını hâlihazırda sürdürmektedir. Fas Kralı Muhammed Sidi'nin 22 Kasım 2022 tarihinde Fas'ın yenilenebilir enerji projesi kapsamında yer alan çeşitli uluslararası ve ulusal enerji sektörlerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir toplantıda kullandığı şu ifadeler bu kapsamda dikkate değerdir. “Fas, enerji egemenliğini güçlendirmek, enerji maliyetlerini düşürmek ve gelecek yıllarda kendi-

sini düşük karbonlu bir enerji ve ekonomi sektöründe konumlandırmak için yenilenebilir enerjilerin konuşlandırılmasını hızlandırmalıdır.”

Sonuç olarak yenilenebilir enerji projeleri kapsamında rüzgâr, güneş ve hidrokarbon gibi alternatif enerji üretim kaynaklarına uluslararası ve yerel düzeyde gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde yaklaşık 10.000 Faslıya iş olanağı da sunmakta ve ülkedeki işsizlik oranına görece iyileştirme yapmaktadır. Diğer taraftan bu proje maliyeti ve içeriği bakımından çeşitli eleştiriler almaktadır. Proje için yapılan kapsamlı harcamaların devlet bütçesinin önemli bir kısmının bu alana ayrılmasına yol açacağı ve bu durumun bütçeyi ve dış ticareti olumsuz etkileyebileceği eleştirilerde öne çıkan ilk husustur. Eleştirilenler bu projenin ülkenin enerji ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılamayacağı konusundaki endişelerini de ayrıca ifade etmektedir. Bununla birlikte Faslı yetkililer projenin hedeflenen zamanda tamamlanması durumunda bütçe açığını ve ülkenin enerji ihtiyacını büyük oranda kapatılacağını belirtmektedir. ■

UKRAYNA SAVAŞI SONRASI ARTAN İRAN-RUSYA ENERJİ REKABETİ

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

İstatistikler, tüm yaptırımlara rağmen Rusya'nın petrol üretim ve ihracat miktarının değişmediğini göstermektedir. The Economist'in yayımladığı bir raporda iddia edildiğine göre, Rusya'nın ham petrol ihracatı 2023 yılı Ocak ayında günde ortalama 3,7 milyon varil oldu. Bu istatistik gösteriyor ki Rus petrolünün Avrupa tarafından satın alınmasına uygulanan ambargo ve Batı tarafından uygulanan tavan fiyat uygulaması bile bu ülkenin petrol ihracat miktarını azaltamamıştır.

”

Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırmasının üzerinden bir yıl geçti. Savaşın ilk gününden bu yana enerji, uluslararası ilişkilerin ana gündemlerinden biri oldu. Avrupa, Rusya'nın petrol ve doğal gazına bağımlı olmasına rağmen, Moskova'nın enerji sektörüne karşı

çeşitli yaptırımlar uyguladı. Bu yaptırımların en sert kısmı Aralık 2022'de Rus ham petrolüne tavan fiyat getirilmesi oldu. Tavan fiyatı uygulaması, Rus petrolünün G7 ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin tankerlerine, sigorta şirketlerine ve kredi kurumlarına satılırken 60 doların altında işlem görmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan, AB'nin Rusya'dan rafine petrol ürünlerine yönelik ambargosunun 5 Şubat'ta yürürlüğe girmesiyle günlük kaybın 120 milyon euroyu bulacağı öngörülmektedir. Ancak istatistikler, tüm yaptırımlara rağmen Rusya'nın petrol üretim ve ihracat miktarının değişmediğini göstermektedir. The Economist'in yayımladığı bir raporda iddia edildiğine göre, Rusya'nın ham petrol ihracatı 2023 yılı Ocak ayında günde ortalama 3,7 milyon varil oldu. Bu istatistik gösteriyor ki Rus petrolünün Avrupa tarafından satın alınmasına uygulanan ambargo ve Batı tarafından uygulanan tavan fiyat uygulaması bile bu ülkenin petrol ihracat miktarını azaltamamıştır.

Ham petrol ihraç etmenin iki ana yolu vardır: Boru hattı ve deniz petrol tankeri. Rusya'nın Druzhba boru hattı sistemi ki bu hat Ukrayna ve Belarus üzerinden geçerek

Polonya ve Almanya'ya ulaşırken, hattın güney kısmı Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'a uzanıyor, petrolü AB'ye, Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) boru hattı ise Çin'e petrol taşımaktadır. Kalan Rus ham petrolü deniz yoluyla AB, Çin ve diğer ülkelere daha az ölçüde ihraç edilmektedir. Tarihsel olarak, Rusya'dan deniz yoluyla yapılan AB ham petrol ithalatı, Baltık ve Karadeniz'deki batı limanları yoluyla Ural yataklarından temin edilmektedir. Ambargoların ve tavan fiyat uygulamalarının en büyük etkilerinin hissedildiği yer burasıdır. Doğu Sibirya bölgesi büyük ölçüde Çin olmak üzere Asyalı müşterilere hizmet vermektedir. Çin, Ukrayna'daki savaşın küresel enerji akışlarını yeniden şekillendirmesinden sonra Rus ham petrolünün en büyük alıcısı

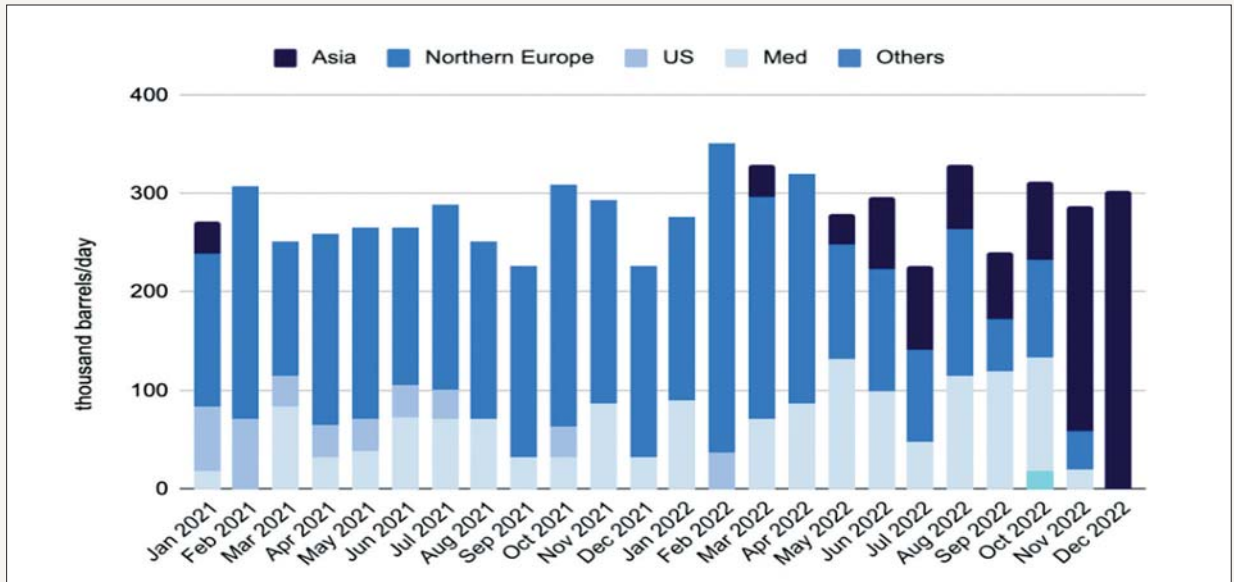
İRAN-RUSYA ENERJİ REKABETİ

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı Rusya-İran ilişkileri açısından da dikkate değer etkiler yaratmıştır. Tahran başlangıçta Moskova'nın işgal gerekçesini kabul edip siyasi desteğini göstermeye ve ortaya çıkan ticaret ve güvenlik fırsatlarından yararlanmaya çalışsa da savaşa tam destek verme konusunda temkinli davranmıştır. Tahran, savaşın ardından Moskova'ya yönelik uluslararası yaptırımların ardından beklenmedik bir finansal kazanç elde etme umutlarının yanı sıra, değişen uluslararası düzenin nükleer anlaşmayı yeniden tesis etmek için Viyana'daki müzakereleri hızlandırabileceğine dair büyük umutlara sahipti. Ancak nükleer anlaşmaya dair beklentiler gerçekleşmezken, Rusya'nın enerji arzını doldurmaya yardımcı olmak için potansiyel olarak fırsatı değerlendirmek yerine, İran'ın Rusya'nın indirimleriyle rekabet edebilmek

olarak Hindistan ile başa baş durumdadır. Moskova, Asyalı alıcılar tarafından memnuniyetle karşı-

lanan bir hareketle küçülen müşteri havuzunu cezbetmek için indirimler sunmak zorunda kalmıştır.

2021-2022 Yıllarına Göre Rus Arktik Petrolünün İhracat Verileri.

Kaynak: Bloomberg

için kendi petrol fiyatlarını düşürmekten başka seçeneği kalmadı.

Sektör kaynaklarına göre, İran'ın petrol ihracatı Donald Trump yönetiminin (2017-2021) "maksimum baskı" kampanyasının zirve yılı olan 2020'de günde 300.000 varilden 2021 yılında günde yaklaşık 670.000 varile ve 2022'nin ilk çeyreğine kadar günde 920.000 varile yükseldi. Ancak Tahran'ın ham petrol satışlarının, düşük fiyatlı Rus petrolü nedeniyle keskin bir şekilde düştüğü bilinmektedir. Bu arada Hindistan da Rus ham petrol alımlarını artırdı. Haziran ayı başlarında, endüstri kaynakları Hindistan'ın önceki üç ayda 30 milyon varilden fazla ithal ettiğini tahmin etmektedir. İndirimli Rus petrolünün Asya'ya girişinin, İran'ın zaten kısıtlı olan erişimini daha da sınırlandırabileceği yönünde güçlü beklentiler vardır. Ayrıca Worldometer'e göre İran, yılda 9 trilyon fit küp doğal gaz üretmektedir ve bu da onu ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük üreticisi yapmaktadır. Bunun yaklaşık üçte ikisi

yurt içinde kullanılırken gerisi ihraç edilmektedir. İran'ın Irak, Türkiye, Afganistan ve Pakistan'a gaz satma sözleşmeleri ve Azerbaycan ile gaz takas sözleşmeleri mevcuttur. Ancak analistler, uzun vadede yalnızca Irak'ın müşteri olarak kalmasının muhtemel olduğunu söylemektedir.

“

Tahran başlangıçta Moskova'nın işgal gerekçesini kabul edip siyasi desteğini göstermeye ve ortaya çıkan ticaret ve güvenlik fırsatlarından yararlanmaya çalışsa da savaşa tam destek verme konusunda temkinli davranmıştır.

”

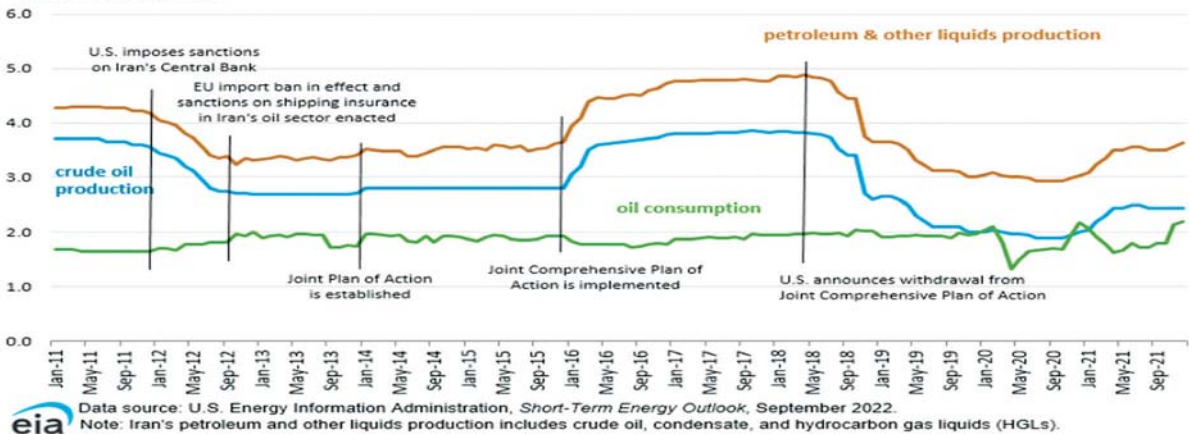
İRAN İLE RUSYA AMBARGOLARININ FARKLILIKLARI VE TANKERLERİN RUS PETROLÜNE İLGİSİ

İran ve Rusya'ya uygulan petrol yaptırımlarının uygulama amacı ve buna bağlı olarak da şekli farklılık arz etmektedir. İran'a yönelik

yaptırımlar, Trump'ın Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmesinden 6 ay sonra başlamıştır. Trump, bu eylemin amacının İran'a yeni bir nükleer anlaşma imzalamak için maksimum baskı uygulamak olduğunu açıkladı. Bu nedenle 2011 yılında Barack Obama döneminde uygulanan yaptırımlardan farklı olarak, bazı ülkelere İran petrolünü sadece 6 ay süreyle satın alma muafiyeti tanınmış ve bir yıl sonra da hiçbir ülkenin İran'dan petrol almasına izin verilmemiştir. Bu yaptırımları ihlal edenlerin ABD yaptırımlarına maruz kalacağı açıklanmıştır. Bu nedenle İran petrolünün tamamı, "hayalet filo" (*ghost fleet*) olarak adlandırılan petrol tankerleriyle gizli olarak ihraç edilmektedir.

Rusya'ya yönelik Batı yaptırımlarına bakıldığında İran yaptırımlarına göre daha gevşek olduğu söylenebilir. Batı, belirli bir fiyat aralığında olması hâlinde Rusya'dan petrol alımına izin vermektedir. Bu yaptırımların amacı, Moskova'nın petrol gelirlerinin miktarını azaltırken bu ülkenin petrol ihracat akışını bozmamaktır. Nitekim, pet-

Figure 3. Iran's petroleum and other liquids production and consumption
million barrels per day

rol piyasasında yükselen fiyatlar ve artan enflasyonist baskı endişesi nedeniyle Batı, Rusya'nın petrol ihracatının piyasaya akışını sürdürme kararı almıştır. Uygulanan yaptırım ve ambargolar Rus petrolünü ucuzlatmış ve Rusya'nın petrol gelirlerini düşürmüştür. Bloomberg'e göre resmî Rusya verilerinin de gösterdiği gibi ülkenin 2023 Ocak ayındaki petrol ve gaz geliri geçen yılın ocak ayına göre %46 azalırken, Ukrayna'daki savaş nedeniyle ülkenin giderleri %59 artmıştır. Bu nedenle Rusya Maliye Bakanlığı, bu ülke için 2023 yılında 25 milyar dolar bütçe açığı öngörmüştür.

Moskova'nın petrol gelirlerinde düşüş yaşanırken tahminler ve tanker takip istatistikleri, petrol satışlarının miktarının değişmediğini göstermektedir. Dolayısıyla gelirlerdeki düşüşün önemli kısmı Rus petrolünün tavan fiyat uygulaması ile fiyattaki düşüşten, bir kısmı da Avrupa'ya gaz ihracatının durdurulmasından kaynaklanmaktadır. Bazı tahminler, Avrupa'ya ihraç edilen Rus Ural cinsi petrolün şimdi Brent'e göre %40-50 indirimle Hindistan'a satıldığı yönündedir. Hatta yaptırımlar nedeniyle Rusya, petrolünü Avrupa yerine uzak yerlere ihraç etmek zorunda kalmış, dolayısıyla bu ülkenin Asya'da yeni müşteriler çekmek için petrol fiyatına uyguladığı indirimlere ek olarak, artan ulaşım maliyetleri de petrol gelirini düşürmüştür.

Rus petrolü, daha düşük yaptırım riski ve fiyat indirimleri nedeniyle rafineriler için cazip olmasının yanı sıra, tanker piyasası operatörleri için de İran petrolünden daha fazla çekiciliğe sahiptir. İran'ın

ABD yaptırımlarını atlatmasına olanak tanıyan "hayalet filo" (ghost fleet) ağının parçası olan en az 16 gemi, Financial Times'ın iddiasına göre, son iki ayda Rus ham petrolünü taşımaya başladı. Rusya ana ihracat gelir kaynağını, G7 ve Avrupa Birliği tarafından Rus petrolüne uygulanan tavan fiyatlar gibi Batı yaptırımlarına karşı korumaya çalışırken, Rus petrolünün yüksek oranda komisyonlarla kaçak taşınması bazı tanker sahiplerini ve işletmecilerini cezbetmektedir. Gemi işletmecileri, mevcut koşulların tankerler için Rus petrolü ticaretini İran veya Venezuela gibi diğer ambargolu ülkelerden petrol taşımaktan ve ticaretinden daha cazip hâle getirdiğini söylemektedir. Gemi sahipleri ve işletmecileri, Rus petrolünü satarak daha fazla kâr elde ederken diğer ambargolu ülkelerle iş yapmaya göre daha az sıkıntıya girmektedirler. Çünkü Rus petrolünü belirlenen tavan fiyatın altında sattıklarına dair belge yapmaya maruz kalmıyorlar. Bu durumda Avrupalı şirketlerin sigorta hizmetlerinden bile rahatlıkla yararlanabilmektedirler. Oysa son dört yılda hiçbir sigorta şirketi İran petrol tankerlerini sigortalamamıştır. Ayrıca analistlere göre, Rus petrolünün nakliyesi için kâr marjı, İran petrolünün nakliyesinden en az %50 ve hatta bazı durumlarda %100 daha yüksektir. Rusya hayalet gemilere petrol taşımak için İran'a göre daha fazla para ödemektedir.

REKABETE KARŞIN ARTAN İŞ BİRLİĞİ

Ukrayna savaşı sonrası İran ve Rusya enerji alanında rekabet ederken, iki ambargolu devlet olarak

askerî ve ekonomik alanlarda da iş birlikleri geliştirdikleri görülmektedir. İran'ın Rusya'ya insansız hava aracı tedarik ettiği ve Rusya'nın bu droneleri Ukrayna'daki altyapının hedef alındığı saldırılarda kullandığı bilinmektedir. Ayrıca İran Ulusal Petrol Şirketi (NIOC) ve Rus enerji devi Gazprom, Temmuz 2022'de İran'daki petrol ve doğal gaz sahalarının geliştirilmesi ve sıvılaştırılmış doğal gaz projesi üzerinde çalışmak üzere bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Bir diğer dikkat çeken iş birliği ise merkez bankaları arasındadır. 29 Ocak 2023'te İran Merkez Bankası Rusya Merkez Bankası ile ticaret ve mali işlemleri güçlendirmek amacıyla bankalar arası iletişim ve transfer sistemlerini birleştirmek üzere bir anlaşmaya varmıştır. İranlı yetkililer imzalanan anlaşmanın ticareti artıracak ve karşılıklı banka işlemlerini kolaylaştıracağını ifade etmektedir. Programa başlangıçta İran'dan Shahr Bank ve Rusya'dan VTB Bank'ın katılacağını ve diğer bankaların kademeli olarak katılacağını açıklanmıştır. İran Merkez Bankasının web sitesinde, İran bankalarının 52 şubesinin, SWIFT'in (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) Rus alternatifi SPFS'ya (*Financial Messaging System of the Bank of Russia*) katıldığı duyurulmuştur. SPFS'ye erişimi olan tüm Rus bankalar, diğer ülkelerde faaliyet gösteren Rus bankaları ve 13 ülkeden 106 banka İran Merkez Bankasının geliştirdiği bankacılık sistemi SEPAM'a bağlanabilecektir. Sonuç olarak İran ve Rusya arasında gittikçe artan mali iş birliği ile iki tarafın da yarar sağlayacağı şekilde yaptırımlardan kaçınmak hedeflenmektedir. ■

KESİNTİYE UĞRAYAN EASTMED PROJESİ VE İSRAİL GAZINA İLİŞKİN ROTA TARTIŞMALARI

DR. SEHER BULUT

Uzman ORSAM

Keşifler sonrası İsrail Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İtalya ve Ürdün ile 2019 yılında bir araya gelerek bölgedeki enerji potansiyelini kurumsal bir çerçevede değerlendirmek amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu (DAGF) kurmuşlardır. Oluşturulan forum sayesinde ilk etapta İsrail gazının Ürdün ve Mısır'a ihraç edilmesi amaçlanmıştır.

İlk olarak 1950'li yıllarda Judean Çölü'nün güneyinde küçük gaz sahaları keşfeden İsrail'in süreç içerisinde Doğu Akdeniz bölgesine ilgi duyduğu görülmüştür. Tethys Deniz Ortaklığı'nın ilk olarak 1999 yılında İsrail'in ilk büyük ölçekli doğal gaz rezervi olan Aşkelon açıklarındaki Noa Gaz Alanı'nı keşfetmesi ile ülkenin enerji konusunda ortaya koyduğu profil önemli değişiklikler yaşamıştır. İlerleyen süreçte keşfedilen büyüklü küçüklü alanlar İsrail'in enerji konusunda dışa bağımlığı ile alakalı önemli değişimler ortaya koymazken, 2009 ve 2010

yılında keşfedilen Tamar ve Leviathan doğal gaz yatakları bu durumun değişmesine neden olmuştur. Bu keşiflerin toplamda 800 milyar metreküp ile İsrail enerji piyasasının ihtiyacının üzerinde olması İsrail yönetiminin açığa çıkarılan hidrokarbon rezervlerinin batı ülkelerine taşınması konusunda iş birlikleri oluşturma gayreti içerisinde olmasına neden olmuştur.

MEVCUT DURUM

Keşifler sonrası İsrail Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İtalya ve Ürdün ile 2019 yılında bir araya gelerek bölgedeki enerji potansiyelini kurumsal bir çerçevede değerlendirmek amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu (DAGF) kurmuşlardır. Oluşturulan forum sayesinde ilk etapta İsrail gazının Ürdün ve Mısır'a ihraç edilmesi amaçlanmıştır. Bu ülkelerle 30 milyar dolarlık anlaşma yapıldığını ifade eden İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz gerek Arap ve gerekse Avrupa ülkeleriyle iş birliği yolunun bu sayede açıldığını altını çizmiştir. İlerleyen süreçte sürekli bir araya gelen taraflar forumu güçlendirmeye çalışsa da forumun Doğu Akdeniz'de çakışan deniz alanları konusunda herhangi bir uzlaşma olmadan çalışmalarına devam etmesi Akdeniz'e kıyısı olan

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) gibi ülkeler tarafından eleştirilmiştir. Bu durum forumun bir araya gelip çalışmalarına devam etmesine rağmen hukuki dayanağı ile alakalı kırılma tartışmalarının başlamasına neden olmuştur.

“

Doğu Akdeniz'e sının olan ülkelerin katılımına yahut onayına ihtiyaç duymasına rağmen kurulması forumun kasıtlı olarak “kısıtlandırılmış” bir iş birliği çerçevesinde kurulduğu anlamına gelmiştir. Bu bağlamda forumun bölge ülkeleri arasındaki zayıf veya sorunlu ilişkilerden beslenen jeopolitik boyuta sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

”

Bu süreçte bahsi geçen tartışmaların uzağında duran İsrail yönetimi, keşfedilen gazın özellikle Rusya ile gaz tedariki konusunda sorunlar yaşayan ve gaz ithalatını çeşitlendirmek isteyen Avrupa ülkelerine nakliyesine odaklanmıştır. Bu durum Doğu Akdeniz'den çıkarılacak gazın EastMed projesi ile Kıbrıs-Yunanistan-İtalya üzerinden Avrupa'ya nakledilmesi fikrinin doğmasına neden olmuştur. Projeye destek veren ABD yönetimi, İsrail Büyükelçisi David Friedman'ın da katıldığı toplantılarda boru hattını “Ortadoğu ve Avrupa'nın istikrarı ve refahı için büyük

önem taşıyan” bir proje olarak nitelendirmiş ve bölge ülkelerini hattın başarılı olması için iş birliğine davet etmiştir. Benzer şekilde AB'den gelen açıklamalarda projenin teknik ve ekonomik açıdan uygulanabilir olduğu ve bölgeden AB ülkelerine olası tahliye yolları arasında önemli bir seçenek olduğunu belirtmiştir.

Bu süreçte boru hattının fizibilitesi ve uygulanabilirliği ile alakalı bir takım belirsizlikler olsa da anlaşmaya taraf ülkeler boru hattının bu ülkeler arasındaki ilişkilere önemli katkılar sunacağını ifade etmiştir. Bu açıklamaların bahsi

geçen ülkelerin derin tarihi ilişkilere sahip olmaması bağlamında değerlendirildiğinde aslında yeni bir motivasyonla ortaya konulduğu görülmektedir. DAGF'nun düzenlendiği süreçte forum içerisinde yer alan devletler forumun başka devletlerin katılımını kısıtlayan özel bir platform olmadığını ilan etmişlerdir. Fakat forumun ve sonrasında ortaya konulan faaliyetlerin uluslararası hukuk çerçevesince gerçekleşebilmesi için Doğu Akdeniz'e sınırı olan ülkelerin katılımına yahut onayına ihtiyaç duyulmasına rağmen kurulması forumun kasıtlı olarak "kısıtlandırılmış" bir iş birliği çerçevesinde kurulduğu anlamına gelmiştir. Bu bağlamda forumun bölge ülkeleri arasındaki zayıf veya sorunlu ilişkilerden beslenen jeopolitik boyuta sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

TÜRKİYE'NİN DENKLEMDEKİ YERİ

Akdeniz'e en uzun kıyısı olan Türkiye'nin boru hattı projesinde yer almaması ve aynı zamanda projenin o dönemde Türkiye ile sorunlu ilişkilere sahip bazı ülkeler tarafından kurulması dikkat çeken bir husus olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin DAGF forumunun kurucu üyeleri arasında yer almaması foruma üye ülkelerle alakalı doğrudan bir yaklaşım geliştirmesine yol açmıştır. Nitekim forumun kurulması sonrası dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy tarafından yapılan açıklamada, forumun Türkiye'yi Doğu Akdeniz'deki enerji denklemi dışarısında bırakmayı hedeflediği, bu sebeple Türkiye ve KKTC'nin foruma davet edilmediği, Türkiye'nin daha önce bölgedeki ihtilaflı deniz alanları

konusunda diyalog ve iş birliği çağrılarına cevap vermeyen bu ülkelerin iş birliği kavramından uzak oldukları ifade edilmiştir.

Forumun önde gelen ülkelerinden biri olan İsrail'in Türkiye'nin foruma dâhil olması yönünde olumlu mesajlar gönderdiği bilinmektedir. Konuyla alakalı açıklama yapan İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz, Türkiye'nin bölgesel iş birliğinin bir parçası olarak DAGF'nin bir parçası olmasından memnuniyet duyacağını ifade etmiştir. Fakat Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya tekrardan bakılacak olursa bu ifadeler içerisinde en dikkat çeken kısım şüphesiz, Türkiye'nin daha önce ihtilaflı deniz alanları konusunda diyalog ve iş birliği çağrılarında bahsi geçen ülkeler tarafından gereken cevabın verilmemesi olmuştur. Bu çağrılara gereken cevabı alamadığını ifade eden Türkiye'nin başta İsrail'den gelen bu açıklamaları samimi bulmadığını ifade etmek mümkündür. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de deniz alanları üzerindeki haklarını muhafaza etmek amacıyla kıta sahanlığı ve karasuları savunmasını bir inancın tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

Genel olarak bakıldığında zaman, Türkiye'nin bu süreçte temel yaklaşımı Kıbrıs meselesi ve deniz sınırı alanları konusundaki anlaşmazlıklar üzerinden değerlendirdiği görülmüştür. Kıbrıs adasının uluslararası statüsü ile alakalı devam eden sorun bölgedeki enerji paylaşımı konusunu zorlaştırmaktayken, Türkiye'nin projeye kıta sahanlığını ihlal etmesi nedeniyle baştan beri mesafeli olduğu bilin-

mekteydi. Bölgede tek taraflı imzalanan deniz sınırı anlaşmalarına karşı çıkan Türkiye, özellikle GKRY'nin Kıbrıs adasının bütünü'nün temsil edecek şeklindeki tüm tasavvurlarına karşı durmaktadır. Diğer taraftan Türkiye Kıbrıs adasının batısında GKRY tarafından tek taraflı oluşturulan ekonomik blokların Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla çakıştığını ifade etmektedir. Bu noktada Türkiye adanın çakışma olmayan diğer kısımlarında GKRY tarafının de facto bir durum yaratma olasılığına karşı uluslararası hukuktan doğan haklarını savunma gayreti içerisinde olduğuna dikkat çekmektedir. Bu amaçla Türkiye, GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği münhasır ekonomik bölge sınırlarını tanımadığını ve kendi deniz yetki alanlarıyla çakışan bölgelerde keşif ve arama çalışmalarına izin vermediğini duyurmuştur. Barbaros Hayreddin Paşa Sismik Araştırma Gemisi ve Fatih Sondaj Gemisi ile Kıbrıs adası yakınlarında çalışmalar başlatan Türkiye, Kıbrıs sularında operasyon yürüten sondaj gemilerine karşı eylemlerde bulunmaktadır.

Bu gelişmelere ek olarak, Türkiye'nin Doğu Akdeniz stratejisini Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (UMH) verdiği destek üzerinden genişlettiği görülmektedir. Bu minvalde 2019 yılında UMH ile deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda anlaşma imzalayan Türkiye, Doğu Akdeniz'de oluşturulmaya çalışılan mevcut tabloya karşı önemli bir meydan okuma ortaya koymuştur. Bu gelişme sonrası EastMed boru hattı güzergâhının gerçekleştiril-

mesinin önemli oranda sekteye uğradığı değerlendirilmeleri yapılması dikkat çekmiştir. Nitekim 2022 yılının Ocak ayında ABD'nin doğal gaz boru hattı projesine verdiği desteği çektiğini ilan etmesi projenin uygulanabilirliğine dönük önemli soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur. ABD'nin bu yöndeki kararı proje ortağı ülkeler tarafından şaşkınlıkla karşılanırken, kararın arkasında çevreci nedenlerin olduğu ifade edilmiştir. Fakat kamuoyunda daha ziyade boru hattının fizibilitesi ve yüksek maliyeti nedeniyle uygulanabilirliğine olan inancın ABD makamlarında zayıflaması nedeniyle bu kararın alındığı değerlendirilmiştir.

BORU HATTI GÜZERGÂHINDA EN GERÇEKÇİ ALTERNATİF

Hâlihazırda toplamda 800 milyar metreküp rezerve sahip olan İsrail çıkardığı rezervleri Mısır ve Ürdün'e vermekle beraber ülkenin doğusunda bu gazı gönderecek bir pazarın bulunmaması gaz sevki-

yatının bundan sonraki süreçte yine batı ülkelerini hedefleyeceğine işaret etmektedir. Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin 2022 Mart ayında tekrardan normalleşme sürecine girmesi sonrası liderler enerji alanındaki iş birliğinin mümkün olduğunun altını çizmiştir. Bu noktada gözler mevcut rezervlerin en makul güzergâhı olan Türkiye'ye tekrardan çevrilmişken liderlerden gelen açıklamalar enerji alanında iş birliğinin önemine işaret etmiştir. Fakat ilerleyen süreçte İsrail'in sürekli olarak erken seçime gitmesi (3,5 yıl içerisinde 5 erken seçim) ve ülkedeki mevcut sorunlara çözüm bulabilecek bir yönetimin istikrarlı şekilde hükümette kalamaması nedeniyle özellikle son iki senedir İsrail seçim gündeminden çıkamamıştır.

Bu durum ülkede daha ziyade içe dönük bir gündemin oluşmasına ve iki ülke arasında enerji alanında dikkat çeken adımların henüz atılmamasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte ortaya konulacak muhtemel bir projenin iki ülke

arasında daha sıkı bir güven duygusunun inşa edilmesine ihtiyaç duyması nedeniyle İsrail'in istikrarlı bir yönetime kavuşması bu noktada önem arz etmektedir. İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un ziyareti sonrası Türkiye'den İsrail'e bazı ziyaretlerin gerçekleşmesi beklenmekteyken, 1 Kasım 2022 tarihinde iktidara gelen koalisyon hükümetinin Filistin meselesi bağlamında aşırı sağ politikaları takip etmesi Türkiye tarafından dikkatle takip edilmektedir. Filistin politikası bağlamında yaşanan gelişmelere dönük endişeli olunduğuna dair açıklamalar yapan Türkiye'nin, sürecin Filistinliler aleyhinde daha da kötüye gitmesi durumunda gereken pozisyonu alacağı muhakkaktır. Sonuç olarak İsrail yönetiminin bu noktada gereken önlemleri almak suretiyle ülke dış politikasında özellikle Türkiye ile olan ilişkilerinde önemli açmazlara meydan vermemesi taraflar arasındaki ilişkilerin ekonomi ve enerji başlıkları dâhil tüm boyutlarına pozitif katkılar sunacaktır. ■

PETROL ZENGİNLİĞİNDEN YENİLENEBİLİR ENERJİYE: KÖRFEZ'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARI

GÖKHAN ERELİ

Koordinatör **ORSAM**

“

Körfez ülkelerinin enerji politikalarına bakıldığında fosil yakıtlara yönelik gerçekleştirilen yatırımlar ve fosil yakıtlardan kaynaklanan bir jeoekonomik önem ön plana çıkmaktadır. Fakat bunun yanında, küresel eğilimler gereği iklim değişikliği ile mücadele ve fosil yakıtların tükenbilir kaynaklar olması, Körfez'de yenilenebilir enerji kaynaklarına kamu ve özel sektörün yatırımlarını artırdı.

”

Son dönemde Körfez bölgesinde enerji politikaları tükenbilir enerji kaynakları ve yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki bir denge arayışı olarak görülebilir. Kömür, petrol ve doğal gaz gibi insanların kullanımını sonucunda tükenilecek enerji kaynakları “tükenbilir kaynaklar”, doğada sınırsız şekilde elde edilebilecek ve insanların kullanımına sunulabilecek enerji kaynakları ise “yenilenebilir enerji kaynakları” olarak ifade edilmek-

tedir. Bu çerçevede güneş, rüzgâr, hidroelektrik, biyokütle ve jeotermal gibi enerji türleri yenilenebilir enerji türleri olarak değerlendirilmektedir. Son dönemde sadece enerji kaynaklarının ve doğal kaynak zenginliğinin bulunduğu Ortadoğu ve Körfez bölgesinde değil, küresel anlamda tükenbilir enerji kaynakları üzerindeki mücadele, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımın artırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda yenilenebilir enerji kaynaklarının çevresel sorunlara duyarlı bir enerji üretimi yönetimini sağlaması ve aynı zamanda gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını güvence altına alması yenilenebilir enerji kaynaklarını daha sofistike ve istendik hâle getirmektedir.

KÖRFEZ'DE ENERJİ POLİTİKALARI

Körfez ülkelerinin enerji politikalarına bakıldığında fosil yakıtlara yönelik gerçekleştirilen yatırımlar ve fosil yakıtlardan kaynaklanan bir jeoekonomik önem ön plana çıkmaktadır. Fakat bunun yanında, küresel eğilimler gereği iklim değişikliği ile mücadele ve fosil yakıtların tükenbilir kaynaklar olması, Körfez'de yenilenebilir enerji kaynaklarına kamu ve özel sektörün yatırımlarını artırdı. Burada, fosil yakıtların kullanımını yahut hâlen fosil yakıtlara yapılan kamu ve özel sektör yatırımları ile yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar konusunda bir dengeden bahsetmek gerekmektedir. Günümüzde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte petrol

fiyatları tekrardan yüksek seviyelere çıktı ve burada petrol üreticisi ülkeler pandemi döneminin ardından önemli enerji aktörleri hâline geldi. Dolayısıyla elektrikli araçların üretilmeye başlanması, alternatiflerin ortaya çıkması ve diğer benzer gelişmelerle de petrole olan talebin azalmaya başlayacağı bir dönemde, hidrokarbon kaynaklar tekrardan stratejik önem kazandı.

Prensipte, fosil yakıtların kullanımı ve bu sektöre yapılan yatırımların devamı ile yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar arasında bir çatışma olması gerekmez. Aslında, yenilenebilir enerji kay-

naklarına yapılan yatırımlar fosil yakıtların kullanımının azaltılması için önemli bir adım olarak görülebilir. Körfez ülkeleri bu çerçevede, fosil yakıtların kullanımının azaltılmasını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasını aynı zamanda iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir argüman olarak ortaya koymaktadır. Günümüzde Körfez devletleri, fosil yakıtların kullanımını azaltmak için ve yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmek için bir dizi politikalar uygulamaktadır. Suudi Arabistan elektrikli araçlar üretmek için şirketler kurarken, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar ve Kuveyt gibi ülkeler yenilenebilir enerji şirketleri üzerinden güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve hidroelektrik enerji üretimi gibi konularda birer bölgesel merkez olma arayışına girmiş durumdadır. Bu çerçevede Körfez ülkeleri gerek çevresel koşullarda gerekse de ekonomik koşullarda toplumsal faydayı gözeten sonuçlara ulaşabilmektedir.

FOSİL YAKITLAR, YENİLENEBİLİR ENERJİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELE

Uzun bir süredir, Körfez ülkeleri Suudi Arabistan, BAE ve Katar gibi zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ülkeler, enerji politikalarını temelde fosil yakıtların kullanımı üzerine şekillendirmekteydi. Fakat her devletin hidrokarbon kaynakların tükenebilir kaynaklar olması sebebiyle bu alanda gerek yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımları gerekse de ekonominin kaynaklarını çeşitlendirme politikaları bulunmaktadır. Dolayısıyla 21. yüzyıl jeopolitiği

ve jeoekonomik parametreleri gereği, Körfez ülkelerinin sadece hidrokarbon kaynakları üzerine bir enerji politikası inşa etmediği ifade edilebilir.

Yakın dönemlerde bu çerçevede Suudi Arabistan, 2030 yılına gelindiğinde ulusal enerji ihtiyacının yüzde %50'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edeceğini duyurmuştu. BAE'nin ise aynı minvalde, 2050 yılına kadar sıfır karbon emisyonu hedefi söz konusudur. Sıfır karbon emisyonuna ulaşmak için fosil yakıtların kullanımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması gerekmektedir. Katar ise 2030 yılına kadar %20 oranında yenilenebilir enerji kullanımı hedefi koymuştur. Nitekim krallığın enerji politikaları kapsamında geçtiğimiz günlerde açıklama yapan Enerji Bakanı Abdülaziz bin Selman el-Saud, krallığın önümüzdeki yıllarda temiz enerjinin transfer hatlarına ve dağıtım noktalarına toplamda 1 trilyon riyallik (266,6 milyar dolar) yatırım yapılacağını ifade etmişti. Abdülaziz bin Selman aynı zamanda, krallığın temiz enerji üretiminin artırılması politikalarının, temiz enerjinin ihracatını da içerdiğini ifade etmişti.

Enerji Bakanı Abdülaziz bin Selman, krallığın yeşil hidrojenin yanında doğal gaz konusunda ağını ve kapasitesini genişletmeye çalıştığını belirtmişti. Burada BAE ve Katar'ın petrol ve doğal gaz konusundaki kapasite genişletme çabaları da Suudi Arabistan'ın bu kararında etkili olmuştur. BAE'de millî petrol şirketi ADNOC günlük üretim kapasitesini 4 milyon varilden 5 milyon varile çıkarmaya çalışırken, Katar'da Kuzey Sahası Genişleme Projesi çerçevesinde

doğal gaz ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) kapasitesini güçlendirmeye çalışmaktadır.

“

Körfez ülkeleri tarafından, petrol üretiminin artırılması bir uluslararası siyasi yenilgi olarak görülebileceğinden, petrol üretimi kısılarak petrolün stratejik bir meta olduğu gerçeği hatırlatılmaktadır.

”

BÖLGESEL VE KÜRESEL ENERJİ REKABETİ ORTAMI

Bu bağlamda her ne kadar yenilenebilir enerjiye yatırımlarını gerçekleştirse de günümüzde Körfez ülkeleri petrol ve doğal gaz üretimlerine ve ihracatlarına devam etmektedir. Özellikle Rusya ile birlikte OPEC+ platformu aracılığıyla küresel petrol piyasası üzerinde önemli bir nüfuz sahibi olan Suudi Arabistan'ın petrol ü-

retimini artırılması konusunda her şeye rağmen dikkatli kalacağını ifade etmektedir. Yakın dönemde petrole olan talebin tekrardan artması ile fiyatlarının 100 doları tekrardan aşacağı öngörülmektedir. Hâlen Suudi Arabistan ve Rusya arasındaki OPEC+ platformu çerçevesinde petrol üretiminin kısıtlanması üzerine sürdürülen anlaşma devam etmektedir. Petrole olan talebin artmasına karşın üretimin artırılmaması kimi uluslararası çevreler tarafından siyasi hamle olarak yorumlansa da Suudi siyasi elitleri bunu böyle yorumlamamaktadır. Körfez ülkeleri tarafından, petrol üretiminin artırılması bir uluslararası siyasi yenilgi olarak görülebileceğinden, petrol üretimi kısılarak petrolün stratejik bir meta olduğu gerçeği hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla Körfez ülkeleri, petrol fiyatının ileride daha da artacağını düşünerek şu aşamada henüz üretip belettikleri ve gelecekte üretecekleri petrolü

daha yüksek fiyattan satmayı planlamaktadır. Abdülaziz bin Selman hatta Rusya ile stratejik/jeo-ekonomik ortaklığı vurgulayarak bu çerçevede enerji sektörüne yönelik gereken yatırımların gerçekleştirilmemesi durumunda ve yatırımların yönlendirilmesi sebebiyle küresel enerji arzında kesintiye gidilebileceğini ifade etmişti. Avrupa Birliği (AB) bilindiği gibi işgalden sonra Rusya'ya yönelik olarak birçok enerji-merkezli yatırımı hayata geçirdi ve Rusya'nın enerji ihracatı kısıtlanmıştı. Abdülaziz bin Selman yaptığı açıklamalarda genelde Rusya'nın adını geçirmese de Suudi Arabistan'ın Ukrayna'ya LNG sağlamak ile ilgilendiğini de ifade ederek Rusya'yı kastettiğini açık etmişti.

Sonuç olarak körfez ülkeleri bütün bu bölgesel ve küresel koşullar çerçevesinde, fosil yakıtlar ve hidrokarbon kaynaklar bağlamında hem ekonomik hem de çevresel nedenlerle yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapma konusuna giderek daha fazla ilgi gösteriyorlar. Yakın gelecekte fosil yakıtlar bu ülkelerin ekonomilerinde önemli rol oynamaya devam edecek fakat bu ülkelerin enerji politikalarının hem fosil yakıtları koruyan ve teşvik eden, hem de yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik eden bir dengeyi sağlaması gerekmektedir. Aslına bakıldığında, Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesi ile birlikte Körfez ülkelerinin birincil gündemi ekonomi ve enerji olmuştur. Bu çerçevede, yenilenebilir enerji konusunda gerek Körfez'de en büyük üretici ve ihracatçı olma ve bu bağlamda dışarıdan yatırım çekme konusunda Suudi Arabistan, BAE ve Katar arasında büyük rekabet olduğu gözlemlenebilir. ■

AVRUPA'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA LİBYA-İTALYAN ENİ ANLAŞMASI

FUAT EMİR ŞEFKATLİ

Araştırmacı ORSAM

“

Bir taraftan inşa edilen nükleer tesisler ve yenilenebilir enerji üretimini hızlandıracak teknolojiler geliştiren AB ülkeleri, diğer taraftan da Ukrayna savaşının patlak vermesiyle oluşan enerji arzını karşılamak adına Afrika kıtasındaki petrol üreticisi ülkelere yönelmeye başlamıştır. Libya, 2011'den itibaren yaşanan siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli krizlere rağmen 48 milyar varil kanıtlanabilir petrol rezervi ve 6 trilyon metreküp doğal gaz sahalarıyla Avrupa'nın enerji ihtiyacının bir kısmını karşılama potansiyeline sahiptir.

”

2

022'nin şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, küresel enerji denklemini önemli ölçüde etkilemiş ve enerji güvenliği kavramını yeniden Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin gündemine getirmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol

krizlerine bağlı olarak literatürde yer edinen kavramın zamanla Avrupa güvenlik mimarisine eklemeli olduğu söylenebilir. Çevresel etkilerin yanında AB ülkelerinin yenilenebilir enerji geçişine zemin hazırlayan kavram, bağımsız politikaların izlenmesi noktasında enerji kaynaklarının önemine işaret etmektedir.

Bu kapsamda Rus enerji kaynaklarına yönelik başlayan ambargo ve yaptırımların ardından pek çok ülke Rus petrol ve doğal gazına olan bağımlılığını azaltmak adına yeni tedarikçi arayışına girmiştir. Bir taraftan inşa edilen nükleer tesisler ve yenilenebilir enerji üretimini hızlandıracak teknolojiler geliştiren AB ülkeleri, diğer taraftan

da Ukrayna savaşının patlak vermesiyle oluşan enerji arzını karşılamak adına Afrika kıtasındaki petrol üreticisi ülkelere yönelmeye başlamıştır. Libya, 2011'den itibaren yaşanan siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli krizlere rağmen 48 milyar varil kanıtlanabilir petrol rezervi ve 6 trilyon metreküp doğal gaz sahalarıyla Avrupa'nın enerji

ihtiyacının bir kısmını karşılama potansiyeline sahiptir. Öyle ki pek çok ülke, son dönemde yüksek üretim kapasitesine sahip Libya'yı Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını çeşitlendirmek için ideal bulmuş ve bu doğrultuda politikalar izlemiştir. Özellikle 2021 Aralık seçimlerinin iptal edilmesiyle beraber kurulan paralel hükümet

ve rakip siyasi aktörlere müzahir milis gruplardan kaynaklı çatışmalar, ABD ve AB ülkelerinin krize yönelik müdahalesini bir gereksinim hâline getirmiş ve en azından Libya petrol sektörünün istikrara kavuşması adına ülkeleri çeşitli girişimlerde bulunmaya itmiştir. Bu doğrultuda Libya'daki petrol blokajlarının kaldırılması adına geçtiğimiz yılın temmuz ayında Libya Ulusal Petrol Şirketindeki (NOC) atamalarda AB ülkelerinin itici güç rolü üstlendiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak Rus gazına yüzde 40 oranında bağımlı olan AB ülkeleri için daha somut adımlar kaçınılmaz hâle gelmiştir. AB Ortadoğu ve Kuzey Afrika Sözcüsü Luis Miguel Bueno, geçtiğimiz yılın nisan ayında AB ve Rusya arasında devam eden krizden hareketle Avrupa'nın yakın gelecekte Libya'ya yönelebileceğinin sinyallerini vermiş ve Libya ile İtalya arasında devam eden görüşmelere vurgu yapmıştır.

“

2026 yılında üretime geçmesi planlanan iki tesisin günlük 800 milyon metreküp gaz üretmesi hedeflenmektedir. Anlaşma ile birlikte ENI, Libya'daki doğal gaz üretiminin yüzde 80'ini kontrol etmeye başlamış ve lider operatör şirket konumuna yükselmiştir.

”

İTALYAN ENI VE LİBYA ARASINDA İMZALANAN ANLAŞMA

Bu altyapı dâhilinde 28 Ocak tarihinde İtalyan enerji şirketi ENI ve Libya Millî Birlik Hükümeti'ne (MBH) bağlı NOC arasında doğal

gaz üretim kapasitesini artırmak amacıyla anlaşma imzalanmıştır. Başkent Trablus'ta düzenlenen imza törenine İtalya Başbakanı Giorgia Meloni, Libya Başbakanı Abdulhamid Dibeybe, NOC Başkanı Ferhat Bengdara ve ENI yetkilileri katılmıştır. 3 yıl geçerli olacak anlaşma kapsamında ENI ve NOC, toplamda 8 milyar euroluk bir yatırımda bulunacaktır. Bununla beraber 2026 yılında üretime geçmesi planlanan iki tesisin günlük 800 milyon metreküp gaz üretmesi hedeflenmektedir. Anlaşma ile birlikte ENI, Libya'daki doğal gaz üretiminin yüzde 80'ini kontrol etmeye başlamış ve lider operatör şirket konumuna yükselmiştir. Diğer taraftan ENI, karbon ayak izlerini azaltma stratejisine bağlı olarak enerji üretiminde teknoloji paylaşımına gideceğini duyurmuştur. Bu noktada anlaşma ile uy-

gulamaya koyulan projenin Libya'daki bölgesel kalkınmayı destekleyeceği ve yeni iş imkânları yaratacağını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca Ukrayna savaşının ortaya çıkardığı yeni enerji denklemini, hidrokarbon kaynakları bakımından zengin Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA) ülkeleri ile yenilenebilir enerji alanında teknolojik açıdan ilerlemiş AB arasındaki iş birliklerinin gelişmesine ve ODKA ülkelerine yönelik doğrudan yabancı yatırımların artışına ta- nıklık edebilir.

1959 yılından beri Libya'da faaliyet gösteren ENI, daha önce Cezayir'in enerji şirketi Sonatrach ile benzer anlaşmaya imza atmış, geçtiğimiz ay yapılan duyuru ile Cezayir'in 2024 itibarıyla İtalya'ya 28 milyar metreküp doğal gaz sağlayacağını duyurmuştur. Bu rakam, Rus doğal gazına yüzde 40 oranında bağlı

olan İtalya'nın Rusya'dan tedarik ettiği gazın üçte biridir. Dolayısıyla bu hamleler, AB ülkeleri arasında İtalya'nın Rusya'dan ithal edilen gazın dengelenmesi noktasında kararlı adımlar attığını göstermektedir. Gaz tedarikinin artırılmasının yanında İtalya, Sonatrach'ın üretim kapasitesini artırmak için stratejik ortaklık başlatmıştır.

AVRUPA ENERJİ GÜVENLİĞİ VE LİBYA

Rusya-Ukrayna savaşının Avrupalı ülkeleri dış politikada bir kırılma noktası ile karşı karşıya bıraktığı söylenebilir. Bu anlamda ülkeler, enerji ithalatını istikrara kavuşturmak adına rakip devlet Rusya'nın finanse edilmesi yerine daha revizyonist bir tutum ortaya koymuş ve tedarik zincirini bozma riskini göze alarak alternatif arayışına geçmiştir. İtalyan ENİ ve

Libya hükûmeti ile yapılan anlaşmalar dışında Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, takip eden 10 yıl içinde altı yeni nükleer reaktör daha inşa edileceğini duyurmuş, Almanya ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminin ardından mevcut nükleer filosunu geliştirme kararı almıştır. Gaz ihtiyacını uzun yıllardır Sıvılaştırılmış Doğalgaz (LNG) terminalleri sayesinde Rusya dışındaki ülkelerden sağlayan İspanya ve Portekiz ise düşük ulaşım maliyetlerinden ötürü Libya üzerinden yeni enerji rotaları arayışı içindedir. Ek olarak İspanyol Repsol, Murzuk'ta bulunan el-Şerara petrol tesisindeki en güçlü üretici şirket konumundadır.

“

Gelinen noktada AB ülkelerinin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacı, Libya'daki üretim ve ihracat operasyonlarını güvence altına almak için bu ülkeleri Libya'daki siyasi krizi çözmeye teşvik edebilir.

”

Bu bilgiler ışığında Libya, Avrupa enerji güvenliği için kritik öneme sahiptir. 2022'nin Mayıs ayında siyasi rekabetten kaynaklı olarak doğudaki milis güçlerin lideri Halife Hafter'e bağlı gruplar, ülkenin doğusundaki Petrol Hilali'ni ve güneydeki petrol tesislerini ele geçirmiş ve üretim 1,3 milyondan 800 bin varile gerilemiştir. Blokaj boyunca Libya günlük 60 milyon dolar kayıp yaşamıştır. Libya'da siyasi geçiş sürecini aksatmak amacıyla petrol üretimi, bir baskı aracı olarak çok kez kullanılmış ve yalnız Libya ekonomisine değil siyasi ve

toplumsal dinamikler üzerinde de önemli zararlar bırakmıştır. Ayrıca petrol tesislerindeki Rus Özel Askerî Şirket (ÖAŞ) Wagner'in varlığı, enerji üretimini Avrupalı aktörler nezdinde kırılanlaştıran bir başka unsurdur. Çünkü Wagner'in varlığı, Rusya'ya ülkedeki enerji sektörüne dolaylı yoldan müdahale fırsatı vermektedir.

Gelinen noktada AB ülkelerinin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacı, Libya'daki üretim ve ihracat operasyonlarını güvence altına almak için bu ülkeleri Libya'daki siyasi krizi çözmeye teşvik edebilir. Bu aşamada geçmişte daha ayrıştırmacı politikalar izleyen Fransa'nın ve taraflar arası dengeci tutumu ile Berlin Konferanslarına ev sahipliği yapan Almanya'nın Birleşmiş Milletler Libya Destek Misyonu (UNSMIL) üzerinden angajmanlarını artırmaları ve çözüm odaklı bir siyaset izlemeleri oldukça olasıdır. Öte yandan Avrupalı aktörlerin Libya üzerindeki etkinliğinin artması, rafineriler için bakım faaliyetlerinin yanı sıra doğal gaz üretiminin artırılması noktasında yeni sahaların keşfedilmesine önayak olabilir.

Sonuç olarak Rusya-Ukrayna savaşı, yarattığı yeni enerji denkleminde Libya başta olmak üzere Cezayir ve Nijerya gibi doğal gaz rezervleri bakımından zengin ancak kapasite eksikliği ve çatışmalardan ötürü belli ölçüde yatırım gereksinimi duyan üretici ülkeleri Avrupa enerji güvenliği açısından önemli bir oyuncu hâline getirmiştir. Dolayısıyla takip eden süreçte bu ülkelerle siyasi, askerî ve ekonomik etkileşimlerin artması muhtemeldir. ■

KÖRFEZ'İN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE YENİ ALTERNATİF: TEMİZ ENERJİ

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

“

Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi ise enerji güvenliği için mevcudiyet, ekonomiklik, erişilebilirlik ve sosyal kabul edilebilirlik unsurlarının varlığına vurgu yapmaktadır. Günümüzde de geleneksel bağlamda enerji güvenliğine ilişkin sorunsalların bu dört unsur çerçevesinde geliştiği görülmektedir.

”

2010'lu yıllardan itibaren fiyat istikrarsızlıkları yaşanan hidrokarbon temelli enerji piyasasından Körfez ülkeleri de olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bu etki Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinde arz devleti olarak enerji güvensizliği sorununu ortaya çıkartırken, fosil enerji kaynakları temelinde oluşan ulusal ekonomileri de sarsmıştır. Ayrıca yaşanan iklim değişikliği ve bu alanda atılan uluslararası adımlar da Körfez'in enerji güvenliği konusunu daha kapsamlı ele almasında ve alternatiflere yönelmesinde baskı oluşturmuştur. Bu bağlamda Körfez ülkelerinin küresel iklim ve enerji krizleri ile ulusal ekonomik sorunlara ortak pratik çözüm olarak yenilebilir enerji girişimlerinde bulunduğu görülmektedir.

ENERJİ GÜVENLİĞİ SORUNSALI

Enerji güvenliğinde Uluslararası Enerji Ajansı makul fiyatlı enerji kaynaklarının, ekonomik büyümede süreklilik sağlayacak şekilde, çevreci yöntemlerle kesintisiz olarak temin edilebilmesine dikkat çekmektedir. Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi ise enerji güvenliği için *mevcudiyet, ekonomiklik, erişilebilirlik ve sosyal kabul edilebilirlik* unsurlarının varlığına vurgu yapmaktadır. Günümüzde de geleneksel bağlamda enerji güvenliğine ilişkin sorunsalların bu dört unsur çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Mevcudiyet unsuru ilk olarak enerjinin kaynağının varlığıyla ilişkiyken ikinci olarak bu kaynağın dünya piyasasında kullanıma hazır gelmesini sağlayacak teknolojiler ve tekniklerle ilgilidir. Enerji kaynağının mevcudiyeti ise petrol ve doğal gaz gibi kaynağı kısıtlı fosil yakıtlar ile teorik olarak kaynağı sınırsız olan güneş, rüzgâr ve su gibi yenilenebilir kaynaklarla ilişkilidir. Bu bağlamda arz-talep dengesinin varlığı önem kazanmaktadır. Ekonomiklik unsu-

ru ise enerjide hem arz hem de talep ülkelerini etkileyerek güvensizliğe yol açabilecek önemli unsurdur. Enerjinin ekonomilerdeki temel emtialardan olması ve bireylerin zorunlu ihtiyaçlarının birçoğunun enerjiyle ilişkili olması makul ücretlerle erişilebilmesini enerji güvenliği bağlamında elzem kılmaktadır. Üretici devletler için ise enerji arz maliyetinin karşılanabilir olması enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için önemlidir. Bu sebeple ekonomiklik konusu enerji ithal ve ihraç eden ülkeler için farklı bağlamlarla tehdit yaratsa da süreklilik için birbiriyle ilişkili görülmektedir. Erişilebilirlik unsurunda enerjinin tedarik zincirini etkileyebilecek siyasi ve coğrafi olarak pek çok unsur etki yaratabilmektedir. Sosyal kabul edilebilirlik unsurunda ise enerji güvenliğinin toplum ve çevre ile etkileşimi temel alınmaktadır. Bu etkileşimler enerjinin üretimden nakilini de kapsayan tüm süreçler bağlamında değerlendirilmektedir. Bahsi geçen enerji güvenliği unsurları dikkate alındığında hem küresel enerji ihtiyacının

karşlanması için hidrokarbon temelli üretimde önemli payı olan hem de ulusal ekonomilerin temel gelir unsuru bu fosil kaynaklar olan Körfez ülkeleri dikkat çekmektedir. Nitekim Suudi Arabistan tek başına dünyadaki ham petrol üretiminin yaklaşık yüzde 17'lik bölümde hâkimiyetini korumaktadır. Bu sebeple bölge ülkelerinin üretimi enerji ithal eden ülkelerin enerji güvenliğinde önemli bir yere sahip olduğu kadar kendi ülkelerinin ulusal ekonomisi ve enerji güvenliği için de oldukça önemlidir. Ancak Körfez ülkeleri özellikle son yıllarda enerji güvenliğinin farklı unsurlarındaki tehditlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Mevcudiyet unsuru başlı başına kaynağı sınırlı olan fosil yakıtlar için potansiyel tehdit yaratmaktadır. Nitekim dünyadaki artan nüfusun yakın gelecekteki enerji ihtiyacını mevcut kaynakların temin edemeyeceğine ilişkin kaygılar her geçen gün artmaktadır. Söz konusu kıt olan kaynakların Körfez ülkeleri için kısa vadede fiyatlar

bağlamında yaşanacak artışlarla avantaj sağlayabileceği düşünülse de ekonomisi bu kaynaklara bağlı ülkeler oldukları için geleceğinde önemli endişeler yaratmaktadır. Ekonomiklik unsuru bağlamında Körfez ülkelerinin 2019 yılından itibaren fiyatlardaki dalgalanmalar sebebiyle ulusal ekonomilerde enerji kaynaklarına bağlı ekonomilerin istikrarsızlık yarattığı gerçeğiyle yüzleşmesini beraberinde getirmiştir.

Nitekim yaşanan pandemi etkisiyle azalan enerji talebi fiyatların düşmesini beraberinde getirmiş ve bu da söz konusu devletlerin ekonomilerinde küçülmelere yol açmıştır. 2022 yılında ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle özellikle Batılı devletler nezdinde Körfez ülkeleri önemli bir tedarik odağı olmuştur. Bu süreç piyasadaki fosil yakıt fiyatlarının artışını beraberinde getirirken Körfezdeki ülkeler için ekonomilerinin yeniden büyümesine olanak sağlamış, ancak pandemi döneminde oluşan küresel enflasyon istikrarsızlıklarını tam anlamıyla ortadan kaldıramamıştır.

“

Artan dünya nüfusunun enerji ihtiyacını mevcut fosil kaynakların gelecekte karşılayamayacağına ilişkin endişelere ek olarak devletlerin enerji güvenliğine ulusal önlemler alma çabaları ve iklim değişikliğine ilişkin geliştirilen küresel çabalar yenilebilir enerji üretiminin önemini gün geçtikçe artırmaktadır.

”

Ayrıca pandemi sonlarına doğru doğal gaz üreticisi ülkelerin petrol üreticisi ülkelerdeki gibi uluslararası piyasanın fiyat düzenlemesinde etkili olan OPEC+ gibi bir kuruluşu olmaması Körfez ülkelerindeki mevcut hidrokarbon kaynaklar odaklı ekonomileri ve enerji güvenliğini sorgulamayı şiddetlendirmiştir. Bu bağlamda Katar ve Umman'ın rekabetçi bir fiyat belirleyemediği görülürken, Umman ürünlerinin yabancı pazarda yer edinebilmesine ilişkin şüphelerle yüzleşilmiştir. Erişilebilirlik meselesinde ise özellikle Arap ayaklanmalarında olduğu gibi bölgede yaşanan istikrarsızların tedarik zincirini olumsuz etkilemesi yine Körfez ülkeleri için enerji güvenliğine ilişkin potansiyel kaygıların varlığını hatırlatmaktadır. Sosyal kabul edilebilirlik unsuru bağlamında toplum ve çevre temel alındığı için Körfez ülkelerinde çok daha geniş perspektifte kaygılara sebep olmaktadır.

Öncelikle hidrokarbon temelli enerji üretiminde kullanılan su miktarı, küresel iklim değişikliği etkileriyle bölgenin su kaynaklarını efektif kullanımı açısından tehdit

oluşturmaktadır. Bölgesel ve ulusal düzeyde etkisini gösteren bu unsura ek olarak iklim değişikliği konusu Körfez ülkelerinin uluslararası düzeyde de farklı potansiyel tehditler barındırmaktadır. 2016 yılında yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması 2021 yılı itibarıyla 191 ülke tarafından benimsenmiş ve iklim değişikliğine karşı direncin artırılması için devletler anlaşmaya varmışlardır. Bu bağlamda hidrokarbon içerikli enerji kaynaklarının çevre ve iklim üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi de anlaşmanın konusu olmuştur. Bu gelişme Körfez ülkelerine hem mevcut kaynaklarla enerji üretiminde çevre ve iklimi olumsuz etkileyecek faktörleri düşürme ve buna bağlı olarak maliyetleri artırma hem de uluslararası imaj bağlamında baskı yaratmaktadır. Ayrıca Körfez'in önemli pazarlarından olan Avrupa Birliği (AB) de 2019 yılında yayımladığı Yeşil Mutabakat ile 2050 yılına kadar nihai hedefinin karbon-nötre ulaşmak olduğunu açıklamıştır.

KÖRFEZ ÜLKELERİNİN YENİLENEBİLİR ENERJİ GİRİŞİMLERİ VE NEDENLERİ

Artan dünya nüfusunun enerji ihtiyacını mevcut fosil kaynakların gelecekte karşılayamayacağına ilişkin endişelere ek olarak devletlerin enerji güvenliğine ulusal önlemler alma çabaları ve iklim değişikliğine ilişkin geliştirilen küresel çabalar yenilebilir enerji üretiminin önemini gün geçtikçe artırmaktadır. Nitekim yenilebilir enerji gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için uzun vadede enerji güvenliğini sağlayıcı unsur olarak görülmektedir. Ayrıca yaratacağı iş olanak-

larının da büyümeyi sürdürülebilir kılacağı aşikârdır. Bu enerjinin üretimine has geliştirilen teknolojinin hem yeniliğe hem de iklim değişikliklerinin olumsuz etkilerine karşı direnç geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Tüm bu avantajlar dikkate alındığında Körfez ülkeleri için yenilebilir enerji hem ulusal ekonomiler için hem de enerji güvenlikleri için önemli hâle gelmektedir. Nitekim Uluslararası Yenilebilir Enerji Ajansı (IRENA) yenilebilir enerji kullanımını iklim kriziyle mücadelede en pratik çözüm olarak görmektedir. IRENA'ya göre Körfez bölgesinde yaygınlaşacak yenilebilir enerji kullanımı 136 milyon ton karbon emisyo-

nunun önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır. Mevcut koşullar altında bölgedeki en rekabetçi enerji kaynağının da yenilenebilir enerji olduğu görülmektedir. Çünkü bölgenin de artan enerji ihtiyacına en ucuz kaynağı sağlamaktadır. Yeni istihdam yaratma potansiyeline de sahip olan bu üretim IRENA verilerine göre, bölgede 207 bin yeni istihdam alanı açabilecektir. Ayrıca bölge başta güneş enerjisi olmak üzere yenilenebilir enerji üretimini sağlayacak kaynaklar bakımından da oldukça zengindir. Körfez’de yapılan araştırmalar Umman, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin (BAE) güneş enerjisine ilişkin

önemli potansiyelini gösterirken; Kuveyt, Umman, Bahreyn ve Suudi Arabistan’ın rüzgâr enerjisi bakımından potansiyeline dikkat çekmektedir. Ayrıca bölgenin jeotermal ve biyoyakıt alanlarında da yeni potansiyeller olduğuna ilişkin çalışmalar sürmektedir. Tüm bu potansiyeller dikkate alındığında IRENA Körfez bölgesinde 2030 yılına kadar 72 GW gibi önemli oranla yenilenebilir enerji kapasitesine ulaşılabilmesinin hedeflendiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bölgenin küresel yatırımcılar için de dikkat çektiği görülmektedir. Özellikle Çin’in yenilenebilir enerji alanında bölgeye yaptığı yatırımlar önemlidir.

“

Suudi Arabistan, Bahreyn ve Kuveyt 2060 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonu salınımını hedeflerken, BAE ve Umman 2050 yılında bunu gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Katar sıfır hedefinde yer almasa da 2030’a kadar dörtte bir azalma kaydetmeyi hedeflemektedir.

”

Yerelde ise Suudi Arabistan’dan Aramco ve BAE’den ADNOC hidrokarbon üreticileri olmalarına rağmen temiz enerjiye yaptıkları yatırımlar kritiktir. Ayrıca Suudi Arabistan, Bahreyn ve Kuveyt 2060 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonu salınımını hedeflerken, BAE ve Umman 2050 yılında bunu gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Katar sıfır hedefinde yer almasa da 2030’a kadar dörtte bir azalma kaydetmeyi hedeflemektedir. Nitekim Küresel Metan Taahhüdü’nü imzalayan Körfez ülkeleri söz konusu belgeyle de sera gazı emisyonlarını azaltmayı vadetmektedir. BAE’nin ise 2023 yılında Birleşmiş Milletlerin (BM) her yıl düzenlenen iklim zirvesine ev sahip yapacağı bilinmektedir. Körfez ülkelerinin yenilenebilir enerji üretimi kapsamında hem KİK hem de ulusal düzeylerde farklı hedeflerinin ve projelerinin olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak tüm bu girişimler bölge ülkeleri için enerji güvenliğine katkı sağladığı kadar ekonomik güvenliklerine ve uluslararası imajlarına da avantaj sağlamaktadır. ■

IRAK'TA YENİDEN SEÇİM SİSTEMİ TARTIŞMALARI

FEYZULLAH TUNA AYGÜN

Uzman ORSAM

“

Seçim sistemleri, seçim ile göreve gelen kamu görevlilerinin seçim usullerini belirleyerek demokratik rejimlerin temel şartlarından birisini oluşturmaktadır. Ülkelerin sahip olduğu siyasal tecrübe ve gelenek gereği seçim sistemlerinin ülkelere göre değişiklik gösterdiği hatta ülkelerdeki değişiklikler ile değiştirilmesi gereklilik haline geldiği durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda 2003 yılındaki ABD işgalinin ardından demokratikleşme sürecine giren Irak'ta da Baas döneminde kullanılan seçim sistemi bir kenara bırakılmıştır.

”

2 003 sonrasındaki beşinci parlamento seçimleri olan 10 Ekim 2021 tarihindeki seçimlerin ardından hükümetin kurulmasının bir yıldan daha fazla sürmesi, bu seçimi önceki seçimlerden farklı kılmıştır. Ancak seçimlerden önce yürürlüğe giren seçim yasası doğrultusunda siyasal sistemin tıkanıp ve bu tıkanıklık, 73 sandalye ile en yüksek temsil oranına sahip Sadr Ha-

reketi'nin istifasıyla açılabilmiştir. Bu krizin temelinde yeni seçim sisteminin uygulanmasına ilişkin bir tecrübe eksikliğinin de yer aldığı söylenebilir. Ancak Aralık 2005 seçimleri ile başlayan parlamento seçimlerinde aynı seçim yasası sadece 2014 ve 2018 seçimlerinde yasa yapılmış değişikliklerle kullanılabilmiştir. Dolayısıyla hiçbir seçimde aynı yasanın kullanılmadığı ve gelecek parlamento seçimlerinde de kullanılmasının beklenmediği söylenebilir. Seçim sistemleri, seçim ile göreve gelen kamu görevlilerinin seçim usullerini belirleyerek demokratik rejimlerin temel şartlarından birisini oluşturmaktadır. Ülkelerin sahip olduğu siyasal tecrübe ve gelenek gereği seçim sistemlerinin ülkelere göre değişiklik gösterdiği hatta ülkelerdeki değişiklikler ile değiştirilmesi gereklilik haline geldiği durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda 2003 yılındaki ABD işgalinin ardından demokratikleşme sürecine giren Irak'ta da Baas döneminde kullanılan seçim sistemi bir kenara bırakılmıştır.

Irak'ta Aralık 2005 seçimlerinde kullanılan sadece partilere oy verilen sistem yerine 2010 seçimlerinde açık liste sistemine geçilmiş ve seçmenin seçime katılan oluşumlar içerisinde istediği adaya oy verebilmesinin önü açılmıştır. Ancak bu seçimden sonra Irak Federal Yüksek Mahkemesinin seçim

sisteminin küçük partileri dezavantajlı bir duruma soktuğu gerekçesi ile yasayı anayasaya aykırı bulması nedeniyle parti listeli nispi temsil seçim sistemlerinden birisi olan Sainte-Laguë sistemi benim-

senmiştir. Bu değişiklik ile küçük partilerin temsil hakkının artırılması amaçlanmasına rağmen yeniden küçük partilerin avantajını kesecek şekilde 1,0 veya 1,2 olarak uygulanan Sainte-Laguë katsayısı

1,5 olarak belirlenmiştir. Sonraki parlamento seçimi olan 2018'de ise Sainte-Laguë katsayısının 1,9'a çıkartılması tartışmaları yaşanmasına rağmen 1,7'ye çıkartılmış ve küçük partilerin sahip olduğu avantaj bir nebze daha büyük partilere aktarılmıştır. 2021 yılında yapılan seçimlerde ise Sainte-Laguë nispi temsil sistemi tamamen bırakılarak daraltılmış seçim bölgeleri üzerinden en çok oy alan adayların kazandığı bir sisteme geçilmiştir.

“

13 Şubat 2023 tarihli parlamento oturumunda yasa tasarısının ilk okuması tamamlanmış ve oylanmıştır. Dolayısıyla yasanın ikinci okumasının yapılması ve oylanması önündeki ilk engel ortadan kalkmıştır. Tasarının yasalaşması durumunda hem parlamento seçimleri hem de bir bölgeye bağlı olmayan vilayetlerdeki vilayet meclisi seçimlerinde kullanılması beklenmektedir.

”

NEDEN YENİ SEÇİM YASASI İSTENİYOR?

2018 seçimlerinden önce yapılan değişiklikler hariç olmak üzere, bütün değişikliklerde küçük partilerin avantajlı hâle getirilmek istendiği ifade edilmiştir. 2021'in ardından ise küçük parti ve bağımsız adaylar ön plana çıkabilmesine ek olarak iyi organize olan büyük partilerin seçimlerin asıl kazananı olduğu görülmüştür. Örneğin, 2018 seçimlerinde ülke genelindeki oyların yaklaşık yüzde 14'ünü alarak 54 sandalyeye sahip

olan Sairun Koalisyonu (Sadr Hareketi), Sadr Kitleleri olarak girdiği 2021 seçimlerinde yaklaşık yüzde 10 oy alarak 73 sandalyeye sahip olabildi. Diğer yandan 2018 seçimlerde dört küçük parti birer milletvekili ile parlamentoya girebilmesine karşılık 2021 seçimlerinde 16 parti birer vekille temsil hakkına sahip olabildi. Ancak 2021 seçimlerinin ardından hükümetin kurulmasının bir yıldan daha uzun sürmesi siyasi istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Irak Parlamentosunda seçim sisteminin değiştirilerek tekrar Sainte-Lagué nispi temsil sistemine geçilmesi girişimi başlatılmıştır. Hatta 13 Şubat 2023 tarihli parlamento oturumunda yasa tasarısının ilk okuması tamamlanmış ve oylanmıştır. Dolayısıyla yasanın ikinci okumasının yapılması ve oylanması önündeki ilk engel ortadan kalkmıştır. Tasarının yasallaşması durumunda hem parlamento seçimleri hem de bir bölgeye bağlı olmayan vilayetlerdeki vilayet meclisi seçimlerinde kullanılması beklenmektedir.

“

Değişikliğin yasallaşmasına aktörlerin vereceği tepki ise benimsenecek Sainte-Lagué katsayısına göre değişiklik gösterebilir. Zira bu katsayının düşük oranda belirlenmesi parlamentodaki bağımsız ve küçük partilerin çıkarlarının korunmasına uygun bir imkân sağlayacaktır.

”

Seçmen davranışının sabit kalacağı varsayımıyla bile seçim sonuçlarını

değiştirmesi muhtemel bu değişiklik, Sadr Hareketi'nin parlamentodan çekilmesinin ardından çoğunluk hâline gelen Şii Koordinasyon Çerçevesi tarafından fırsat olarak görülebilir. Zira Şii Koordinasyon Çerçevesi içerisinde yer alan aktörler 2021'deki seçimlerde uygulanan yasadaki en zararlı çıkan aktörlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla Sadr Hareketi'nin yer almadığı parlamentoda hem gelecek parlamento seçimleri hem de vilayet meclisi seçimlerinde avantajlı bir konuma gelebilmek için elindeki fırsatı değerlendirmesi beklenebilir. Tasarının ilk okumasına katılan 189 milletvekilinin çoğunluğunu oluşturan Devletin İdaresi Koalisyonu'nun başat aktörünün Şii Koordinasyon Çerçevesi olması da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Değişikliğin

yasallaşmasına aktörlerin vereceği tepki ise benimsenecek Sainte-Lagué katsayısına göre değişiklik gösterebilir. Zira bu katsayının düşük oranda belirlenmesi parlamentodaki bağımsız ve küçük partilerin çıkarlarının korunmasına uygun bir imkân sağlayacaktır. Bu oranın 1,7 veya daha yüksek bir şekilde belirlenmesi ise büyük partileri avantajlı konuma getirebilir ve Sadr Hareketi'nin gelecek seçimlerde parlamentoda veya vilayet meclisi seçimlerinde olası çoğunluk oluşturmalarını engelleyebilir.

DEĞİŞİKLİK NELER GETİRİR?

Öncelikle hem Adil Abdulmevdi hükümetini (2018-2020) istifaya götüren gösteriler hem de Sadr Hareketi'nin destekleyerek yasallaşmasının önünü açtığı yasanın

bu iki grubun da katılımı olmadan değiştirilmesi istikrar beklentilerini gölgeleyebilir. Hatta hem Ekim göstericileri hem de Sadr Hareketi'nin sokakta sahip olduğu potansiyel düşünüldüğü takdirde tepkisini bu alanda göstermesi daha muhtemel olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada özellikle Irak dinarının değerinin düşmesiyle başlayan mali sorunların sokak olaylarında bir çarpan etkisi yapması da beklenebilir. Bu nedenle parlamento içinden yasaya muhalif seslerin etkisinden ziyade sokak olaylarının daha etkili olacağı yorumu da yapılabilir.

Ancak hem büyük siyasi partilerin hem de bağımsız ve küçük siyasi aktörlerin beklentilerini karşılayacak şekilde seçim sisteminin ıslah edilmesi, genel kabul görür

bir seçimlerin yapılmasına katkı sağlayabilir. Diğer taraftan bu aşamada seçim sisteminin ne olduğundan çok nasıl uygulandığı bir kat daha önem taşımaktadır. Zira Sainte-Laguë sisteminin kullanıldığı 2014 ve 2018 seçimlerinde usulsüzlük tartışmaları yaşanmıştır. 2014'te başlayan tartışmaların ardından 2018'de bu olayların önüne geçilebilmesi için elektronik seçim cihazları kullanılmıştır. Ancak bu değişiklik de usulsüzlük iddialarının önüne geçilmesine fırsat vermemiş ve 2018 seçimlerinde, belki de 2014 seçimlerine oranla daha büyük usulsüzlüklerin yapıldığı iddia edilmiştir.

“

Irak'ta siyasetin etnik ve mezhep kimliği üzerinden şekillenmesi ise hem hesap verilebilirlik hem de kota sisteminin devamını sağlamasıyla ülkenin önündeki en büyük istikrarsızlık kaynaklarından birisi olarak değerlendirilebilir.

”

Buradan hareketle seçim sisteminin değiştirilmesi veya muhafaza edilmesine ek olarak Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu üyelerinin, vilayet ofislerinin ve komisyonun kurumsal anlamda çalışabilir ve adil bir yapıya sahip olması daha büyük önem arz etmektedir. Ancak Irak hükümetinin arkasında yer alan Devletin İdaresi Koalisyonu'nun etnik ve mezhebî kimlikler etrafında şekillenmiş olması kapsayıcı bir komisyonun kurulmasının önünde engel olabilir. Zira Diyala, Selahaddin ve Bağdat

gibi farklı kimlik gruplarının yaşadığı vilayetlerin ötesinde her bir kimlik grubunun yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerin olması özellikle Sünniler ve Kürtlerin temsil oranları açısından bir farklılığa neden olmamaktadır. Ancak asıl rekabetin Iraklı Şii aktörler arasında ortaya çıkmış olması nedeniyle hükümet içerisindeki Şii Koordinasyon Çerçevesi'nin Sadr Hareketi'ni görmezden gelir şekilde tek taraflı adım atması bu rekabete olumsuz bir etki etmektedir.

Sonuç olarak mevcut seçim sistemi küçük parti ve bağımsızlara sunduğu avantaj nedeniyle büyük partilerin çoğunluk hükümeti kurabilecek sandalyeye sahip olmasını engellemektedir. Dolayısıyla mevcut durum büyük siyasi partiler arasındaki rekabetin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yasama gücünü elinde bulunduran aktörlerin, mevcut aritmetikten yararlanarak yasada değişikliğe gitmesi, sonraki seçimlerin ardından hükümetin kurulma takvimini hızlandırması beklenebilir. Ancak seçim yasası, içerisinde parlamentoda yer alan neredeyse bütün siyasi partilerin yer aldığı ulusal birlik hükümetlerinin kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum ise ülkedeki etnik ve mezhebî kimlik grupları arasındaki ayrışmayı kronikleştirmesi açısından ülkenin geleceğine yönelik bir tehdit faktörünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Irak'ta siyasetin etnik ve mezhep kimliği üzerinden şekillenmesi ise hem hesap verilebilirlik hem de kota sisteminin devamını sağlamasıyla ülkenin önündeki en büyük istikrarsızlık kaynaklarından birisi olarak değerlendirilebilir. ■

ORTADOĞU'DA MEYDANA GELEN BÜYÜK DEPREMLER

ZEYNEP DURAN

Kurum Dışı Araştırmacı **ORSAM**

“

Deprem, Türkiye'nin 11 ilinin yanı sıra Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Mısır'da da hissedilmiştir. Benzer şekilde ciddi kayıp ve yıkımlara Suriye de maruz kalmıştır. Tarih boyunca Ortadoğu'da dünyanın en kötü depremlerinden birçoğuna tanıklık etmesi ve yaşanan son gelişmeler bölgenin deprem hassasiyetini gözler önüne sermektedir.

”

Ortadoğu, can ve mal kaybına yol açan uzun ve sürekliliği bir deprem faaliyeti geçmişine sahiptir. Bölgenin aktif deprem kuşağı üzerinde bulunması hasebiyle sık sık depremler meydana gelmektedir. En son yaşanan ise 6 Şubat Pazartesi günü Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde meydana gelen ve Türkiye'nin güneydoğusu ile Suriye'nin kuzeyini vuran 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki büyük deprem olmuştur. Söz konusu depremlerin ardından ise şu ana ka-

dar 11 bin 20 artçı sarsıntı yaşanmıştır. Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında en üst düzey alarm seviyesi olan "Seviye 4" alarm ilan edilen bu felakette on binlerce kişi ölmüş, binlerce kişi

yaralanmış, evleri ve şehirleriye yerle bir olmuştur. Deprem, Türkiye'nin 11 ilinin yanı sıra Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Mısır'da da hissedilmiştir. Benzer şekilde ciddi kayıp ve yıkımlara Suriye de maruz kalmıştır. Tarih boyunca Ortadoğu'da dünyanın en kötü depremlerinden birçoğuna tanıklık etmesi ve yaşanan son gelişmeler bölgenin deprem hassasiyetini gözler önüne sermektedir.

“

859-860 tarihlerinde ise yine Antakya yakınlarında meydana gelen ve son derece yıkıcı etkileri olan 7.5 büyüklüğündeki deprem sonucunda kıyıda toprak kaymasının yanı sıra bugünkü Suriye ve Türkiye kıyılarında sismik deniz dalgaları meydana gelmiştir. 1033-1034 yılı kışına gelindiğinde ise bölgede büyük bir deprem ya da bir dizi deprem meydana gelmiş, bugünkü İsrail ve çevresini etkilemiştir.

”

ANTİK VE ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ORTADOĞU DEPREMLERİ

Dönemin en görkemli ve en büyük şehirlerinden biri olan Antakya'da, MS 115 yılında tarihin en yıkıcı depremlerinden biri meydana gelmiştir. Bu deprem, bugünkü İsrail'in Caesarea Limanı'na ciddi hasar veren bir tsunamiye neden olmuştur. O tarihte 500 bin nüfusu olduğu bulunan şehirde deprem sebebiyle 260 bin kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir.

526 yılında ise Antakya'da 7 büyüklüğünde olduğu tahmin edilen bir başka depremde 250 bine yakın kişi ölmüştür. Antakya'nın üç tektonik levha olan Afrika, Arap ve Anadolu levhalarının yakınlığının doğrudan üzerindeki konumu sebebiyle tarihte belirli aralıklarla bu bölgede büyük depremler meydana geldiği ifade edilmektedir. Sık sık çarpışan ve yıkıcı depremlere neden olan Arap ve Avrasya levhaları arasında yer alan İran'ın Elburz dağ bölgesinde meydana gelen 7.9 büyüklüğündeki "856 Damghan depremi" dünya tarihinin en şiddetli doğal afetlerinden birisi olarak tarihe geçmiştir ve bunun sonucunda yaklaşık 200 bin kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. 859-860 tarihlerinde ise yine Antakya yakınlarında meydana gelen ve son derece yıkıcı etkileri olan 7.5 büyüklüğündeki deprem sonucunda kıyıda toprak kaymasının yanı sıra bugünkü Suriye ve Türkiye kıyılarında sismik deniz dalgaları meydana gelmiştir. 1033-1034 yılı kışına gelindiğinde ise bölgede büyük bir deprem ya da bir dizi deprem meydana gelmiş, bugünkü İsrail ve çevresini etki-

lemiştir. Lübnan'dan güneye doğru sahil şeridi boyunca, özellikle de Akka'da sismik bir deniz dalgası kaydedilmiştir. 11 Ekim 1138'de Suriye'nin Halep kentini vuran bir başka deprem, tarihin en şiddetli depremlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. 15. yüzyıl Mısır-İslam tarihçisi İbn Taghribirdi'ye göre, bu deprem felaketi yaklaşık 230 bin kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Suriye'nin kuzeyinde, Arap ve Afrika tektonik levhaları arasında uzanan bölgede meydana gelmiştir. Bu büyük deprem, 1138 ile 1139 yılları arasında Suriye'nin kuzeyi ve Türkiye'nin batısında yer alan bölgeleri şiddetli bir şekilde sarsan ilk deprem olması açısından önemli görülmektedir. 1303'te Doğu Akdeniz'de meydana gelen deniz dalgaları nedeniyle Nil deltasının bazı kısımları su baskınlarına maruz kalmıştır, böyle bir dalga İskenderiye'yi sular altında bırakmış ve gemilerin Nil'in bir kısmı boyunca sürüklenmesine neden olmuştur. Mısır'ın, Nil deltası ve Irak'ın Mezopotamya ovaları, sismik olarak aktif olmamasına rağmen defalarca deprem hasarına maruz kalmıştır.

Bu bölgelerde yaşanan deprem hasarının çoğunun yerel kaynaklı olmadığı, uzak mesafedeki büyük depremlerden kaynaklandığı yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

“

Depremden sonraki süreçte kıtlık, kuraklık, depremin etkileri, hayat pahalılığı ve 1760 yılından sonra meydana gelen veba salgını bölgedeki felaketler zinciri olarak görülmüştür. Levant'ın büyük bir bölümünü sallayan bu depremler neticesinde Lübnan, Baalbek'teki yapılar ağır hasar görmüştür. Bu depremler, tarih boyunca bölgede kaydedilen en güçlü depremler arasında yer almaktadır.

”

YENİ ÇAĞ DÖNEMİNDE ORTADOĞU DEPREMLERİ

14 Ocak 1546 yılında Ölü Deniz fayı üzerindeki Ürdün'ün Damiya yakınlarında meydana gelen 7 büyüklüğündeki yıkıcı deprem, Ölü Deniz'in kuzeyinde heyelanlara yol açmıştır. Bu olayın, Ölü Deniz'de meydana kayma ile bağlantılı olduğu iddia edilmektedir. 1754'te, Kahire'de meydana gelen ve büyüklüğünün 6.6 olduğu tahmin edilen yıkıcı deprem sonucunda çok sayıda mesken yıkılmış ve 40 bin civarında insan hayatını kaybetmiştir. Şu anda UNESCO Dünya Mirası alanı olan Sina Yarımadası'ndaki Saint Catherine Manastırı da bu depremde hasar görmüştür. 1759 yılında Suriye'de Şam ve Sayda'da ekim ve kasım aylarında art arda meydana gelen

iki depremde yaklaşık 2 bin kişi hayatını kaybetmiş, bölgede pek çok köy yok olmuş ve şehirlerde kamu binaları ve evler yıkılmıştır. Depremden sonraki süreçte kıtlık, kuraklık, depremin etkileri, hayat pahalılığı ve 1760 yılından sonra meydana gelen veba salgını bölgedeki felaketler zinciri olarak görülmüştür. Levant'ın büyük bir bölümünü sallayan bu depremler neticesinde Lübnan, Baalbek'teki yapılar ağır hasar görmüştür. Bu depremler, tarih boyunca bölgede kaydedilen en güçlü depremler arasında yer almaktadır.

“

Bölgede yaşanan büyük çaplı son depremler, bu doğal afetin arz ettiği tehlikenin bütün gerçekliğiyle devam ettiğini ve bunun dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini yinelemiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki büyük deprem sonucunda Türkiye ve Suriye'de çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

”

YAKIN ÇAĞ ORTADOĞU DEPREMLERİ

13 Ağustos 1822 tarihinde Suriye'de Halep'in kuzeybatısındaki 7.1 büyüklüğündeki depremin de o dönem İskenderun ve Beyrut'ta meydana gelen sismik deniz dalgalarıyla alakalı olduğu ifade edilmiştir. Bu olayların birçoğunun, karada meydana gelen büyük depremlerin denizaltında çökmeyi tetiklemesi sonucu denizde meydana gelen bozulmalar olabileceği şeklinde yorumlar yapılmıştır. Bu çök-

melerin ise büyük oranda Doğu Akdeniz havzasının kıta yamacı boyunca meydana gelmiş olmasının muhtemel olduğu düşünülmektedir. Keza İran-İrak sınırındaki Zagros Dağları boyunca meydana gelen depremler Mezopotamya ovalarındaki şehirlere zarar vermiştir. Yemen'de 1982 yılında 6 büyüklüğünde Dhamar depremi meydana gelmiştir ve 3 bin insan hayatını kaybetmiştir.

Sonuç itibarıyla bölgede yaşanan büyük çaplı son depremler, bu doğal afetin arz ettiği tehlikenin bütün gerçekliğiyle devam ettiğini ve bunun dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini yinelemiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki büyük deprem sonucunda Türkiye ve Suriye'de çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ortadoğu'da nüfusun hızlı artış eğiliminin devam etmesi itibarıyla gelecek yıllarda depremin giderek daha fazla nüfusu etkileyeceğini ifade etmek mümkündür. ■

RÖPORTAJ

Amir el-Ceridi:

“Mevcut Depremler Aslında Gerçek Uluslararası Dayanışma Vesilesidir”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

Çeviri:

Talha Özmen, Araştırma Asistanı

“

Yıkıcı etkileri ve çeşitli doğal-coğrafi sebepleri bulunan mevcut depremler aslında gerçek uluslararası dayanışma vesilesidir. Aynı zamanda birbirleriyle bazı sorunları bulunan devletler için diyaloga dönme ve insani dayanışma dalgasına dayalı diplomatik pozisyonları da gözden geçirmek için bir altın fırsat olabilir.

”

Abdenmour Touni: İklimi çevreleyen zorluklar ve risklerle yüzleşmek için küresel önlemlerin ciddiyetine ilişkin değerlendirmeniz nedir ve bu bağlamda atılan en önemli küresel girişimler, adımlar ve pozisyonlar sizce nelerdir?

Amir el-Ceridi: Hükümetler, uluslararası konferanslarda ve zirvelerde taahhütlerde bulunurlar. Fakat aynı zamanda çoğunlukla bu taahhütlere sadık kalmazlar. Çünkü taahhütlerin uygulanmasında belirleyici olan temel unsurlar, dünyada sanayileşmiş ve büyük ülkeler başta olmak üzere ekonomiye, finansla ve iş lobilerine, yani kendi çıkarları için büyük kıtalararası şirketlere bağımlı olan fonlardır. Böylece sözler, uygulamaya görece olarak kısıtlı kalmaktadır. Örneğin, uluslararası toplum Aralık 2015'te Paris'te düzenlenen Birleşmiş Milletler BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) 21. Taraflar Konferansı'nda (COP21) gezegenin 2 santigrat dereceye ulaşmasını önlemek için gaz emisyonlarını sınırlama taahhüdünü beyan etmiştir. Ancak

Kimdir?

Amir el-Ceridi

İklim ve Çevre Bilimleri Uzmanı Tunuslu Amir el-Ceridi, Tunus Gazetecilik ve Haber Bilimleri Enstitüsünde “sürdürülebilir kalkınma” alanında dersler verdi. 2016 yılında çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma literatürü üzerine “Çevre Vatandaşlığı ve Sorumlu Kalkınma” adında bir kitap yayımladı. Tunus Çevre Bakanlığı Kabinesinde (1994-2001) danışman olarak görev yapmasının yanı sıra, 1992 yılında Rio ve ardından 2002 yılında Johannesburg zirvesine konuşmacı olarak katıldı.

bu sürecin de benzer sorunlarla karşılaştığı sonraki açmazlarda anlaşılmıştır.

Abdenmour Toumi: Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki iklim risklerini ele almaya yönelik önlemler, bu konudaki küresel çabalarla tutarlı mı, yoksa küresel olarak geri planda mı kalmaktadır? Bölgedeki tüm ülkeler iklim riskleriyle yüzleşmek için ciddi önlemlerden yoksun mu? Ya da bu konuyla Körfez bölgesi gibi ilgilenen belirli bölgeler var mı?

Amir el-Ceridi: Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki ülkelerin çoğu, ülke içerisindeki siyasi irade ve kalkınma koşulları ile ilgili nedenlere bağlı olarak iklim değişikliği konusuna gerekli önemi ve ciddiyeti ne yazık

ki veremiyorlar. Ancak Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Katar ve Mısır gibi ülkeler, politikalarında ve bu yöndeki stratejik katılımlarında niteliksel bir değişim kaydetmeyi başardılar. Diğer yandan, Suudi Arabistan Veli-aht Prensi Muhammed bin Selman, 2021 yılında "Yeşil Ortadoğu" girişimini başlattı. Keza BAE de Mısır'ın Şarm El-Şeyh'te COP27'ye ev sahipliği yapmasının ardından, COP28'e ev sahipliği yapacağını duyurdu. Bununla birlikte Arap bölgesindeki tüm ülkeler, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma gündemine taraf olmalarının yanı sıra, iklim değişikliği konusuna adanmış ulusal mekanizmalarını aktifleştirdiler ve iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına katkıda bulunmak için Birleşmiş Milletlere

yıllık raporlar hazırladı. Bununla birlikte bu meseleyi ele almanın ciddiyeti, ekonomik ve sosyal koşullara göre ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Abdenmour Toumi: Bu konunun ciddiyeti ve önemi konusunda kamuoyunu ve karar vericileri aydınlatmak için Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki akademik camiaya düşen rol/görev nedir sizce?

Amir el-Ceridi: Arap bölgesindeki bilim camiasının araştırma, çalışma ve yayın konusundaki çabaları, saha politikaları ve uygulamaları konusunda ne yazık ki etkisiz kalmaktadır. Yapılması gereken tek şey şudur: Yapılan bilimsel araştırmalardan faydalanılarak ve sivil toplum ve medya aracılığıyla sa-

deleştirilerek, karar vericilere temiz ve düzenli şekilde bir rapor sunmak. Bundan daha basit bir çözüm olmayacaktır.

Abdennour Toumi: Bu konunun bölge ekonomilerine bugün ve gelecekteki yansımaları nelerdir?

Amir el-Ceridi: İklim dengelerinin bozulması, bölgelerde sıcaklık artışlarına, kasırga, seller ve düzensiz yağışların oluşmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda Kuzey ve Güney Kutuplarındaki buzdağlarının erimesi, ileride tüm adaları ve kıyı şehirlerini sular altında bırakarak, deniz seviyelerinde bir artışa neden olacaktır. İklim değişikliği ve özellikle kuraklık, çok sayıda orman yangını ile birlikte tarımsal ve orman ürünlerini etkileyerek, tarımsal gıda üretimini azaltacak, aynı zamanda gıda kıtlığına ve yüksek fiyatlara neden olacaktır.

Ayrıca güneşin ultraviyole ışınlarının dünya atmosferi altında tutulması da insan sağlığını olumsuz etkileyecek ve bunun sonucunda katarakt benzeri göz hastalıkları ve cilt kanserleri oluşacaktır. Sonuç olarak, bu durumda başta gelişmekte olan ülkeler ile yoksul ülkeler olmak üzere birçok ülkenin ekonomisi derinden etkilenecektir.

Abdennour Toumi: Rusya-Ukrayna savaşı ışığında jeopolitik ve ekonomik dönüşümler nedeniyle uluslararası enerji krizini ve bunun yansımalarını nasıl değerlendirirsiniz?

Amir el-Ceridi: Ukrayna savaşı, ortaya çıkardığı yıkım nedeniyle çevre üzerinde somut ve olumsuz bir etki bıraktı. Ancak bu savaş sonucunda ortaya çıkan enerji krizinin ekonomik etkileri, akaryakıt fiyatlarının yükselmesi ile gelişmekte olan ülkeleri de kritik bir duruma soktu.

Abdennour Toumi: Türkiye, Suriye ve Lübnan, çok sayıda can kaybına ve konut binaları ile altyapı tesislerinin tahrip olmasına neden olan yakın tarihte benzeri görülmemiş şiddetli bir depreme maruz kaldı. Jeofizik unsurlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki jeopolitik ve ekonomik ilişkileri etkileyecek mi ve bu sizce nasıl olacak?

Amir el-Ceridi: Doğal ekosistemlerin de kendi yıkım kalıpları vardır. Yıkıcı etkileri ve çeşitli doğal-coğrafi sebepleri bulunan mevcut depremler aslında gerçek uluslararası dayanışma vesilesidir. Aynı zamanda birbirleriyle bazı sorunları bulunan devletler için diyaloga dönme ve insani dayanışma dalgasına dayalı diplomatik pozisyonları da gözden geçirmek için bir altın fırsat olabilir. ■

Türkiye'nin Ortadoğu alanındaki en büyük düşünce kuruluşu olan

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

genişleyen ekibi, Ankara ve İstanbul'daki ofisleriyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Ortadoğu'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri bölge uzmanları aracılığıyla takip eden ORSAM, saha araştırmalarıyla zenginleştirdiği analiz ve raporlarıyla kamuoyunu bilgilendirmeye devam etmektedir.

Ortadoğu gündemini takip etmek için

www.orsam.org.tr

ve sosyal medya hesaplarımızı inceleyiniz.

www.orsam.org.tr

[orsamorgtr](https://www.youtube.com/orsamorgtr)

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

